

KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD PREŠOV

PAMIATKOVÁ ZÓNA HNIEZDNE

**ZÁSADY OCHRANY
PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA**

TEXTOVÁ ČASŤ

PREŠOV 2016

Krajský pamiatkový úrad Prešov

Hlavná 115, 080 01 Prešov

riaditeľka krajského pamiatkového úradu: Ing. Eva Semanová

zodpovedný riešiteľ: Mgr. Dominik Sabol

autorská spolupráca: Ing. Peter Glos
Ing. arch. Jana Onufráková
Ing. Adriana Pavlíková
Ing. Eva Semanová
Mgr. Juraj Timura

Obsah:

ČASŤ I.....	6
A. Vstupné údaje	6
A.1. Požiadavka a dôvod spracovania zásad ochrany pamiatkového územia	6
B. Základné údaje o území	7
B.1. Názov pamiatkového územia	7
B.2. Názov obce, mesta podľa základnej územnej jednotky a katastra, v ktorom sa pamiatková zóna nachádza.....	7
B.3. Orgán, ktorý územie vyhlásil, dátum vyhlásenia	7
C. Vymedzenie hranice pamiatkového územia	8
C.1. Parcelné vymedzenie hranice Pamiatkovej zóny Hniezdne.....	8
D. Údaje o východiskových materiáloch	9
D.1. Prehľad platných územnoplánovacích dokumentácií	9
D.2. Mapové podklady	9
D.3. Staršie archeologické výskumy územia	9
D.4. Archívne materiály a podklady	10
D.5. Literatúra.....	10
ČASŤ II.	12
A. Historický a urbanisticko – architektonický vývoj územia	12
A.1. Stručný historický vývoj	12
A.1.1. Zemepisná poloha.....	12
A.1.2. Hniezdne v praveku a na prahu dejín	12
A.1.3. Počiatky a prvý rozvoj mesta vo vrcholnom až neskorom stredoveku	13
A.1.4. Hniezdne v novoveku	14
A.1.5. Vývoj mesta v 18. storočí a prvej polovici 19. storočia	15
A.1.6. Mesto po zrušení poddanstva.....	16
A.1.7. Hniezdne v medzivojnovom období a po druhej svetovej vojne	16
A.2. Urbanistický a stavebný vývoj pamiatkového územia	16
A.2.1. 1. etapa – obdobie prevažujúcej drevenej zástavby (druhá polovica 13. –17. storočie)	16
A.2.2. 2. etapa - rozvoj murovanej zástavby (druhá polovica 17. storočia – začiatok 18. storočia).....	17
A.2.3. 3. etapa – murovaná dostavba mesta (18. storočie).....	18
A.2.4. 4. etapa – klasicistická prestavba mesta (19. storočie).....	19
A.2.5. 5. etapa – stavebné úpravy v období prvej polovice 20. storočia	20
A.2.6. 6. etapa – stavebné úpravy v období druhej polovice 20. storočia.....	21
B. Charakteristika pamiatkových hodnôt územia	22
B.1. Špecifikácia jednotlivých typov štruktúr a prvkov územia.....	22
B.1.1. Pôdorysná dispozícia, verejné priestranstvá a ulice	22
B.1.2. Systém mestského opevnenia.....	23
B.1.3. Vývoj a súčasný stav parcelácie v pamiatkovom území	23
B.1.4. Charakteristika spôsobu zástavby, hmotová skladba, urbanistická kompozícia a rozsah zachovania historickej štruktúry.....	23

B.1.5.	Dominanty a výškové zónovanie pamiatkového územia.....	24
B.1.6.	Silueta, panoráma územia, obraz sídla v krajine, konfigurácia terénu, hodnotné pohľadové uhly v rámci krajiny	24
B.1.7.	Piata fasáda – strešná krajina	25
B.1.8.	Architektonické, umelecko–historické a výtvarné hodnoty objektov pamiatkového územia	26
B.1.8.1.	Objekty nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok na území Pamiatkovej zóny Hniezdne	27
B.1.8.2.	Objekty navrhnuté na vyhlásenie za NKP	28
B.1.8.3.	Objekty vytypované na vyhlásenie za NKP	28
B.1.8.4.	Objekty rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia	29
B.1.8.5.	Objekty nerešpektujúce pamiatkové hodnoty územia.....	29
B.1.9.	Archeologický výskum v pamiatkovom území.....	30
B.1.9.1.	Stručný náčrt histórie archeologického výskumu v historickom jadre mesta.....	30
B.1.9.2.	Súpis archeologických výskumov a prieskumov.....	30
B.1.10.	Systém zelene pamiatkového územia	30
B.2.	Pamiatky histórie	34
B.3.	Súpis zistených historických názvov obce.....	34

C. Vyhodnotenie pamiatkových hodnôt územia a odôvodnenie jeho ochrany ..35

C.1.	Urbanisticko-historické hodnoty štruktúr pamiatkového územia.....	35
C.2.	Architektonicko-historické hodnoty objektov pamiatkového územia.....	36
C.3.	Umelecko-historické hodnoty objektov pamiatkového územia	37
C.4.	Kultúrne a pamiatkové hodnoty archeologických nálezov a nálezísk.....	37
C.5.	Odôvodnenie ochrany pamiatkového územia	37

ČASŤ III..... 38

ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

PAMIATKOVÁ ZÓNA HNIEZDNE 38

A. Všeobecné požiadavky pre pamiatkové územie PZ Hniezdne.....38

A.1.	Požiadavky na primerané funkčné využitie pamiatkového územia.....	39
A.2.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie	39
A.3.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu materiálovej a objektovej skladby	40
A.3.1.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu materiálovej skladby	40
A.3.2.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu objektovej skladby.....	41
A.4.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu výškového a priestorového usporiadania objektov a architektonického výrazu	42
A.4.1.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu výškového a priestorového usporiadania objektov.....	42
A.4.2.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu architektonického výrazu ..	44
A.5.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu prvkov uličného interiéru a uličného parteru	45
A.6.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historickej zelene	45
A.7.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu charakteristických pohľadov, siluety a panorámy.....	47
A.8.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu archeologických nálezísk	48

A.9. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt pamiatkového územia.....	48
B. Všeobecné záverečné ustanovenia.....	49
B.1. Spolupráca a účasť orgánov, organizácií a samosprávy na regenerácii pamiatkového územia	49
B.2. Aktualizácia zásad	49
B.3. Záver	49
C. Grafická časť Zásad	49
D. Prílohy	50

Časť I.

A. Vstupné údaje

A.1. Požiadavka a dôvod spracovania zásad ochrany pamiatkového územia

Požiadavka na spracovanie Zásad ochrany pamiatkového územia Pamiatková zóna Hniezdne (ďalej aj „Zásady“, „PZ Hniezdne“, „pamiatková zóna“ alebo „PZ“) vyplýva z dikcie zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej aj „pamiatkový zákon“). V zmysle § 29 pamiatkového zákona je definovaná základná ochrana pamiatkového územia:

(1) Základná ochrana pamiatkového územia je súhrn činností a opatrení, ktorými orgány štátnej správy a orgány územnej samosprávy v spolupráci s vlastníkmi nehnuteľností zabezpečujú zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb, areálov alebo urbanistických súborov a vhodné technické vybavenie pamiatkového územia.

(2) Krajský pamiatkový úrad vypracúva zásady ochrany pamiatkového územia, ktoré sú dokumentom na vykonávanie základnej ochrany podľa odseku 1 a sú podkladom pre územný plán. Zásady sú súčasťou územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, ktorý je podkladom na spracovanie územno-plánovacej dokumentácie podľa osobitného predpisu.¹⁾

(3) Zásady ochrany pamiatkovej rezervácie alebo pamiatkovej zóny obsahujú požiadavky na primerané funkčné využitie územia, na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie, materiálnej a objektovej skladby, výškového a priestorového usporiadania objektov, architektonického výrazu, prvkov uličného interiéru a uličného parteru, historickej zelene, charakteristických pohľadov, siluety a panorámy, archeologických nálezísk, prípadne ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt pamiatkového územia.

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky (ďalej aj „PÚ SR“) zahrnul vypracovanie Zásad ochrany pamiatkového územia Pamiatkovej zóny Hniezdne do plánu hlavných úloh činnosti úradu. Požiadavka vypracovania Zásad vyvstala najmä z potreby stanovenia komplexných podmienok pre riešenie konkrétnych (aj predpokladaných) zámerov v predmetnom pamiatkovom území na základe súčasnej úrovne poznania pamiatkového fondu.

Zásady spracoval Krajský pamiatkový úrad Prešov (ďalej aj „KPÚ Prešov“) v roku 2014. Na základe posúdenia v Odborno-metodickej komisii bol materiál schválený s pripomienkami listom PUSR-2015/12662-4/43816/POR zo dňa 30. 06. 2015. V tom čase už bolo vydané rozhodnutie o zmene vymedzenia pamiatkovej zóny Hniezdne. Zásady boli dopracované v súlade so zmenou vymedzenia PZ vo februári 2017.

¹ Zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov

B. Základné údaje o území

B.1. Názov pamiatkového územia

Dokument o vyhlásení pamiatkového územia hovorí o „vyhlásení pamiatkovej zóny v obci Hniezdne“. V činnosti Krajského pamiatkového úradu Prešov a na internetovej stránke Pamiatkového úradu Slovenskej republiky v registri pamiatkových zón je zaužívaný názov Pamiatková zóna Hniezdne.

B.2. Názov obce, mesta podľa základnej územnej jednotky a katastra, v ktorom sa pamiatková zóna nachádza

Obec: Hniezdne

Katastrálne územie: Hniezdne

B.3. Orgán, ktorý územie vyhlásil, dátum vyhlásenia

Pamiatkovú zónu Hniezdne podľa § 6 zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti vyhlásil Okresný úrad v Starej Ľubovni vyhláškou zo dňa 16. decembra 1991. Vyhláška nadobudla účinnosť 18. februára 1992.

Pamiatkové zóny chránené podľa predchádzajúcich právnych predpisov sa považujú za pamiatkové zóny podľa § 45 ods. 2 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov.

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky v rámci revízie pamiatkovej zóny v roku 2004 vyhodnotil vymedzenie jej územia ako nedostatočné z hľadiska skutočného rozsahu pamiatkovo hodnotnej historickej zástavby v chránenom území a jeho okolí. Preto vypracoval návrh na zmenu vyhlásenia pamiatkovej zóny podľa § 17 a § 20 zákona, o ktorej v roku 2005 začalo konanie Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky ako príslušný správny orgán (verejná vyhláška č. MK-9850/2005-400/25337). Toto konanie bolo prerušené rozhodnutím č. MK 9850/2005-400/27410 zo dňa 13. 10. 2005.

PÚ SR v marci 2009 vypracoval nový návrh na zmenu vyhlásenia pamiatkovej zóny. Predložil ho Ministerstvu kultúry Slovenskej republiky, ktoré na jeho základe vyhlásilo zmenu vymedzenia pamiatkovej zóny rozhodnutím č. MK-5021/2009-51/14979 zo dňa 27. 11. 2009. Účastníci konania podali proti rozhodnutiu o zmene vyhlásenia (vymedzenia) pamiatkovej zóny rozklad, ktorému správny orgán vyhovel v celom rozsahu rozhodnutím č. MK 152/2010-51/826 zo dňa 20. 1. 2010.

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky z dôvodu potreby doriešenia revízie pamiatkovej zóny z hľadiska skutočného výskytu pamiatkových hodnôt vypracoval v novembri 2014 nový návrh na zmenu vyhlásenia pamiatkovej zóny. Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky vyhlásilo zmenu vymedzenia pamiatkovej zóny Hniezdne rozhodnutím č. MK-1626/2015-221/9722 zo dňa 18. 06. 2015, v znení opravy č. MK 1626/2015-221/10836 zo dňa 13. 07. 2015. Obec Hniezdne podala proti rozhodnutiu o zmene vyhlásenia pamiatkovej zóny rozklad, ktorému správny orgán nevyhovel. Rozhodnutie nadobudlo právoplatnosť 14. 12. 2015, v znení opravy č. MK-4069/2016-221/15800 zo dňa 15. 12. 2016.

Pamiatková zóna je zapísaná v Ústrednom zozname pamiatkového fondu (ďalej aj „ÚZPF“) – v registri pamiatkových zón pod č. 37.

C. Vymedzenie hranice pamiatkového územia

C.1. Parcelné vymedzenie hranice Pamiatkovej zóny Hniezdne

Podľa aktuálnej vektorovej katastrálnej mapy je parcelné vymedzenie hranice pamiatkovej zóny nasledovné:

Východiskový bod hranice pamiatkovej zóny je severný cíp parcely č. 4 (v dotyku s parcelami č. 717/2 a 303). Hranica pamiatkovej zóny prechádza východnou hranicou parcely č. 4 a odkláňa sa severnými hranicami parciel č. 302/1, 304/2, 306, 308, 310, 312, 314, 316, 318, 320, 322, 324, 326, 328, 330, 332, 334, 336, 338 a 340/1, až dosiahne severovýchodný roh naposledy uvedenej parcely. Hranica pamiatkovej zóny odtiaľ pretína parcelu č. 737 (vodný tok) a dosahuje severozápadný roh parcely č. 342. Hranica pamiatkovej zóny prechádza severnými hranicami parciel č. 342, 344, 346, 348, 350, 352, 354, 356, 358, 361, 363, 365, 367, 369, 371, 373, 375, 377, 379, 381, 383, 385, 387, 389, 391, 393, 395, 397, 399, 401, 403, 405, 407, 409 a severnou a východnou hranicou parcely č. 411, až dosiahne jej juhovýchodný roh. Hranica pamiatkovej zóny prechádza krátkym úsekom severnej hranice parcely č. 700/2 a pokračuje severnými hranicami parciel č. 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432/2, 433, 434, 435, 436/2, 437 a severnou a východnou hranicou parcely č. 438, až dosiahne jej južný roh. Hranica pamiatkovej zóny prechádza severnou hranicou parcely č. 700/2, až dosahuje jej východný cíp (v styku parciel č. 700/2, 731 a 459). Hranica pamiatkovej zóny odtiaľ pretína parcelu č. 731 (cesta) a dosahuje východný cíp parcely č. 701/2. Hranica pamiatkovej zóny prechádza východnou hranicou parcely č. 542, východnou a južnou hranicou parcely č. 541, východnou a južnou hranicou parcely č. 543, južnými hranicami parciel č. 544, 546, 547/1, 548, 550, 552, 553, 554, južnou a západnou hranicou parcely č. 556/2, západnými hranicami parciel č. 556/3 a 555, až dosiahne juhozápadný roh naposledy uvedenej parcely (v dotyku s parcelami č. 735/2 a 556/1). Hranica pamiatkovej zóny pretína parcely č. 735/2 (vodný tok) a 706/4 (cesta) a dosahuje juhovýchodný roh parcely č. 3. Hranica pamiatkovej zóny odtiaľ pokračuje južnými hranicami parciel č. 3, 5, východnou a južnou hranicou parcely č. 12, južnými hranicami parciel č. 13, 15/1, 17, 19, 21, 24, 26/2, 29 a 31, až dosiahne juhozápadný roh naposledy uvedenej parcely. Hranica pamiatkovej zóny pretína parcelu č. 707 (cesta) a dosahuje juhovýchodný roh parcely č. 34/1. Hranica pamiatkovej zóny pokračuje južnými hranicami parciel č. 34/1, 38/1, 41, 44, 48, 52, 56, 60, 75/3, 79, 82, 86, 89, 92, 95, 99, 102, 105, 108, 112 a 116, až dosiahne juhozápadný roh naposledy uvedenej parcely. Hranica pamiatkovej zóny pretína parcelu č. 713 (cesta) a dosahuje juhovýchodný roh parcely č. 120. Hranica pamiatkovej zóny pokračuje južnou a západnou hranicou parcely č. 120, južnými hranicami parciel č. 124, 139, 141, 144, 146, 148, 151, 154, 156, 158, 160, 162/1, 164, 166, 168, 170, 172, 174, 176, južnou a západnou hranicou parcely č. 178, južnou hranicou parcely č. 180/1 a východnou, južnou a západnou hranicou parcely č. 181/1, až dosiahne jej severozápadný roh. Hranica pamiatkovej zóny pretína parcely č. 731 (cesta), 700/2 (cesta) a 717/2 (cesta), a dosahuje juhozápadný roh parcely č. 304/1. Hranica pamiatkovej zóny prechádza južnými hranicami parciel č. 302/2, 297, 296, 295, južnou a západnou hranicou parcely č. 294, západnými hranicami parciel č. 295 a 716. Hranica pamiatkovej zóny prechádza severnými hranicami parciel č. 716, 296 a 4, až dosiahne východiskový bod.

Súpis parciel pamiatkovej zóny (KN-C):

1/1, 1/2, 1/3, 1/4, 2/1, 2/2, 2/3, 3, 4, 5, 12, 13, 15/1, 15/2, 17, 19, 21, 24, 26/1, 26/2, 29, 31, 34/1, 34/2, 34/3, 38/1, 38/2, 41, 44, 48, 52, 56, 60, 75/1, 75/2, 75/3, 79, 82, 86, 89, 92, 95, 98, 99, 102, 105, 108, 112, 116, 120, 124, 139, 141, 142, 144, 146, 148, 151, 154, 156, 158, 160, 162/1, 162/2, 164, 166, 168, 170, 172, 174, 176, 178, 180/1, 181/1, 294, 295, 296, 297, 302/1, 302/2, 304/1, 304/2, 306, 308, 310, 312, 314, 316, 318, 320, 322, 324, 326, 328, 330, 332, 334, 336, 338, 340/1, 340/2, 340/3, 342, 344, 346, 348, 350, 352, 354, 356, 358, 359, 361, 363, 365, 367, 369, 371, 373, 375, 377, 379, 381, 383, 385, 387, 389, 391, 393, 395, 397, 399, 401, 403, 405, 407, 409, 411, 541, 542, 543, 544, 546, 547/1, 547/2, 548, 550, 552, 553, 554, 555, 698, 700/2, 701/1, 701/2, 701/3, 701/4, 706/4 (cesta – časť), 707 (cesta – časť), 713 (cesta – časť), 716, 731 (cesta – časť), 735/2 (vodný tok – časť), 737 (vodný tok – časť).

Hranica pamiatkovej zóny je graficky vyznačená na podklade aktuálnej vektorovej katastrálnej mapy (poskytnutá Pamiatkovým úradom Slovenskej republiky) vo výkresoch č. 1 – 3 grafickej časti týchto Zásad.

Územie Pamiatkovej zóny Hniezdne nemá vyhlásené ochranné pásmo. Vzhľadom na urbanistickú štruktúru, súčasné využívanie územia a morfológiu terénu v bezprostrednom okolí PZ vyhlásenie ochranného pásma v súčasnej dobe nemá opodstatnenie.

D. Údaje o východiskových materiáloch

D.1. Prehľad platných územnoplánovacích dokumentácií

- ÚP VÚC Prešovský kraj, 1997, schválené nariadením vlády SR č. 216 zo dňa 07.04.1998, prvé Zmeny a doplnky spracované v roku 2001
- Územný plán veľkého územného celku Prešovského kraja - Zmeny a doplnky 2004, VŠEOBECNE ZÁVÄZNÉ NARIADENIE č. 4/2004

D.2. Mapové podklady

- grafická príloha VYHLÁŠKY Okresného úradu Stará Ľubovňa zo 16. decembra 1991 o vyhlásení pamiatkovej zóny v obci Hniezdne
- vektorová katastrálna mapa poskytnutá Pamiatkovým úradom Slovenskej republiky v r. 2012

D.3. Staršie archeologické výskumy územia

Stručné zhodnotenie výsledkov doterajšieho výskumu a súpis archeologických výskumov na území PZ Hniezdne je uvedený v Časti II., kapitole B.1.9..

D.4. Archívne materiály a podklady

- Historická vojenská mapa z roku 1782-1784 – prvé vojenské mapovanie. Hadtorténeti Intézet és Múzeum Budapest. Kópia mapy Archív KPÚ Prešov.
- Historická vojenská mapa z roku 1821 – druhé vojenské mapovanie. Hadtorténeti Intézet és Múzeum Budapest. Kópia mapy Archív KPÚ Prešov.
- Historická katastrálna mapa z roku 1872. Kópia mapy Archív KPÚ Prešov.
- Návrh na vyhlásenie historického jadra obce Hniezdne za pamiatkovú zónu (Krajský ústav štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Prešove, spracoval: Juraj Kozlo v auguste 1989), archív KPÚ Prešov
- VYHLÁŠKA Okresného úradu Stará Ľubovňa z 16. decembra 1991 o vyhlásení pamiatkovej zóny v obci Hniezdne
- Hniezdne, Návrh na vymedzenie ochranného pásma pamiatkovej zóny (Pamiatkový ústav Bratislava, regionálne stredisko Prešov, spracoval: Ing. Peter Glos v októbri 1999), archív KPÚ Prešov
- Pamiatková zóna Hniezdne, Návrh na zmenu vymedzenia pamiatkovej zóny (Pamiatkový úrad SR – Odbor pamiatkových území, spracovala: Ing. arch. Viera Dvořáková v marci 2009), archív KPÚ Prešov
- spisová agenda týkajúca sa PZ Hniezdne
- aktualizácia ÚZPF (PHÚ 1) v PZ Hniezdne
- Hniezdne – meštiansky dom č. 103, Architektonicko-historický výskum (spracovali: Ing. arch. Ivan Gojdič, Mgr. Michaela Timková v septembri 2005), archív KPÚ Prešov
- Zámer a zásady pre reštaurovanie kamennej plastiky sv. Floriána z uličného priečelia domu č. 114 v Hniezdom (spracoval: Ing. Peter Glos v decembri 1996), archív KPÚ Prešov
- Kučerová, M. – Slobodová, M.: Hniezdne, okr. Stará Ľubovňa. Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu na území stavby Zámer prestavby radového rodinného domu č. 91 v obci Hniezdne (súp. č. 91, parc. KN-C č. 328, k.ú. Hniezdne). Kežmarok – Stará Ľubovňa 2012.
- Roth, P.: Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu Hniezdne, okr. Stará Ľubovňa Intravilán, domy č. 217, 218. Podtatranské múzeum Poprad 2006.
- Roth, P.: Hniezdne okr. Stará Ľubovňa. Rímskokatolícky kostol sv. Bartolomeja v Hniezdom. PM Poprad 2011.
- Soják, M.: Hniezdne – rekonštrukcia NN a DP. AÚ SAV Nitra 11/2008.

D.5. Literatúra

- Kuča, K., Kučová, V.: *Princípy památkového urbanizmu*. Státní ústav památkové péče Praha, 2000.
- Kol.: *Súpis pamiatok na Slovensku, zväzok druhý A-J*, Bratislava, Obzor, 1967.

- Šourek, K.: *Umění na Slovensku odkaz země a lidu*. Melantrich, 1938.
- Murcko, M.: *Historický slovník obcí okresu Stará Ľubovňa, I. časť. A – M*. Metodické centrum Prešov, 1995.
- Pavlik E.: *Hniezdne, I. časť Dejiny obce do r.1918*, 1976, rkp.
- Roth, P. a kolektív : *Hniezdne. Hniezdne, Obecný úrad*, 2007.
- Schürer, O. – Wiese, E.: *Deutsche Kunst in der Zips*. Brünn – Wien – Leipzig 1938.
- Škabrada, J.: *Konstrukce historických staveb*. Praha, Argo, 2003.
- Majtán, M.: *Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov*. Slovenská akadémia vied, Bratislava 1972.
- Zibrin, P.: *Vnímanie urbanistického priestoru*. Bratislava Alfa 1988.
- Štefánik, M., Lukačka, J.: *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava Prodama 2010.
- Beňko, J.: *Najstaršie písomné doloženie obcí okresu Stará Ľubovňa*. In: *Nové obzory* 31, 1990, s. 19-45.
- Hunka, J.: *Poklad strieborných mincí*. In: Roth, P. a kol.: *Hniezdne. Hniezdne 2007*, s. 159-163.
- Javorský, F.: *Záchranné výskumy a prieskumy výskumnej expedície Spiš*. In: *AVANS v roku 1983*, Nitra 1984, s. 96-112.
- Roth, P.: *Prieskum v okrese Stará Ľubovňa*. In: *AVANS v roku 1991*, Nitra 1992, s. 102-104.
- Roth, P.: *Výsledky prieskumu v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1990-1991*. In: *Študijné zvesti AÚ SAV 30*, Nitra 1994, s. 247-268.
- Roth, P.: *Nálezy pri výkopoch v Hniezdnom a Podolínci*. In: *AVANS v roku 1994*, Nitra 1996, s. 148.
- Roth, P.: *Výsledky prieskumov v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1992-1994*. In: *Študijné zvesti AÚ SAV 32*, Nitra 1996, s. 61-81.
- Roth, P.: *Prieskum v okrese Stará Ľubovňa*. In: *AVANS v roku 1995*, Nitra 1997, s. 154-155.
- Roth, P.: *Sledovanie stavebnej činnosti v okresoch severného Slovenska*. In: *AVANS v roku 2005*, Nitra 2007, s. 159-1161.
- Roth, P. a kol.: *Hniezdne*. Kežmarok 2007.
- Roth, P.: *Pokračovanie výskumu v Hniezdnom*. In: *AVANS v roku 2006*, Nitra 2008, s. 128-129.
- Roth, P.: *Výskumy a sledovanie zemných prác v okrese Stará Ľubovňa*. In: *AVANS v roku 2007*, Nitra 2009, s. 161-162.
- Roth, P.: *Sledovanie stavebnej činnosti v okresoch Poprad, Levoča a Stará Ľubovňa*. In: *AVANS v roku 2008, 2011*, s. 216-217.
- Soják, M.: *Vybrané investičné výskumy na Spiši a v iných regiónoch Slovenska*. In: *AVANS v roku 2008, 2011*, s. 251-258.

Časť II.

A. Historický a urbanisticko – architektonický vývoj územia

A.1. Stručný historický vývoj

A.1.1. Zemepisná poloha

Hniezdne sa nachádza v Prešovskom kraji, v juhozápadnej časti okresu Stará Ľubovňa. Región tvoril v minulosti súčasť severného okraja Spišskej župy. Dôležitou osou predmetnej oblasti je rieka Poprad, patriaca k úmoriu Baltského mora. Údolie Popradu tvorilo už od praveku dôležitý komunikačný spoj medzi Karpatskou kotlinou a oblasťou Malopoľsko. Poprad s pramennou oblasťou vo Vysokých Tatrách preteká zarovnanou Popradskou kotlinou, súčasťou makrocelku Podtatranskej kotliny. Hniezdne leží v geomorfologickom podcelku Ľubovnianskej kotliny, na rozhraní Ľubovnianskej vrchoviny a Spišskej Magury. Historická časť bývalého mesta sa rozkladá na ľavobrežnej terase rieky Poprad, pod strmým svahom masívu Veľký breh (686,4 m. n. m.), južne pod Pisárskym vrchom. Námestie obteká rieka Poprad zo západnej a južnej strany, východne je koryto riečky Kamienka. Historické jadro niekdajšieho mesta leží v nadmorskej výške cca 539 m. n. m.

A.1.2. Hniezdne v praveku a na prahu dejín

Najstaršie osídlenie v okolí obce Hniezdne dokladajú štiepané kamenné nástroje nájdené v polohách Kút, Losy, Pri Kameňolome a východne od polohy Pisársky vrch. Tieto nálezy sú datované do staršej doby kamennej a svedčia o osídlení okolitej krajiny lovecko-zberačskými komunitami.

Stopy osídlenia z mladších období sa však zatiaľ nepodarilo zachytiť. Zdá sa, že po odchode lovecko-zberačských populácií zostala krajina v okolí dnešnej obce takmer alebo úplne neosídlená a to až do obdobia vrcholného stredoveku. Na základe nálezov z iných regiónov však môžeme predpokladať, že údolie Popradu slúžilo počas celého praveku a včasného stredoveku ako prirodzený tranzitný koridor na trase medzi Karpatskou kotlinou a územím dnešného Poľska.

V čase formovania Uhorského štátu tvoril predmetný región súčasť lesnatého, presne neohraničeného konfinia. Je nanajvýš pravdepodobné, že centrálny Spiš (podobne ako susediace regióny) sa stal súčasťou Uhorského štátu niekedy v priebehu 11. storočia. Prvé transformačné kolonizačné premeny zasiahli Uhorské kráľovstvo na prelome 12. a 13. storočia. V tomto období dochádza aj k vzniku novej administratívnej jednotky – Spišskej župy. Zdá sa, že vtedy dochádza čiastočne aj k sídelným zmenám v priestore Popradskej kotliny, kde predtým sídlili strážcovia pohraničia. Začiatkom 13. storočia sa tu už niektoré majetky dostávajú do súkromného vlastníctva. So vznikom Spišskej župy súvisí aj kryštalizácia prvotných obchodno-remeselných centier (Spišské Podhradie, Spišské Vlachy), ktoré podnietili intenzívnejšie obchodné styky so severným pohraničím. Zaiste v súvislosti s vojenským zabezpečením severného okraja Popradskej kotliny a východnejšieho údolia

rieky Poprad dochádza najneskoršie v prvej polovici 13. storočia k posunu trvalého osídlenia až po priestor dnešného Hniezdneho.

A.1.3. Počiatky a prvý rozvoj mesta vo vrcholnom až neskorom stredoveku

Prvá priama písomná zmienka o Hniezdnom pochádza z roku 1286 („Knysen“), kedy Peter a Mysun, synovia Miroslava, predali dedičnú škultéciu Jánovi, synovi Roxera z Kežmarku. Rôzne nepriame písomnosti nasvedčujú, že sídlo vzniklo zrejme už pred polovicou 13. storočia, napr. z roku 1235 pochádza listina vzťahujúca sa ku kostolu Panny Márie (najskôr sa jedná sakrálny objekt v Podolínci), z ktorej vyplýva hustejšie osídlenie daného územia, keďže bolo jej obyvateľstvo schopné platiť pápežské desiatky a hlavne, že sa o tie platby zaujímal krakovský biskup. Predpoklad potvrdzuje aj ďalšia listina s podobným obsahom z roku 1247. Sídlo vzniklo na výhodnom mieste, v doline Popradu, ktorou už predtým tiahla dôležitá cesta, v stredoveku významná obchodná trasa. Na základe poznatkov vývoja okolia a predovšetkým na základe etymologického resp. onomastického výskumu sa predpokladá, že obec vznikla ešte skôr, snáď už na prelome 12.-13. storočia (podľa použitia písmena „g“ v názve, podobne ako staršie názvy Hnilec-Gnilec, Hranovnica-Granich a pod.).²

Staršie sídlo bolo v druhej polovici 13. storočia doosídlené nemeckými kolonistami. Majetok – staršia osada bola lokovaná podľa nemeckého zákupného práva na čele so šoltýsom Mikulášom okolo roku 1270.³ Mikuláš, lokátor najskôr nemeckého pôvodu, tam mal vlastniť aj mlyn, pivovar, šestinú cenu a súdnu právomoc. V 13. a 14. storočí bola dedina Hniezdne v tieni a pod značným vplyvom rozvíjajúceho sa mesta Podolínece. Už hneď po zisku podolínskych mestských výsad v roku 1292 bolo nariadené, že obyvatelia Hniezdneho sa majú zúčastniť pri výstavbe fortifikačného systému mesta (výkop priekop a navŕšenie valov), avšak bolo to pre nich aj šťastie výhodné, nakoľko sa tam mohli v prípade nebezpečenstva i so svojim majetkom ukryť (predsa ešte mali obyvatelia v čerstvej pamäti tatárske nájazdy do tejto oblasti z rokov 1287-88). V cirkevných písomnostiach z rokov 1298-99 sa prejednávali neprávom získané desiatky aj z Hniezdneho, z toho vyplýva boj o túto oblasť medzi krakovským biskupstvom a spišským prepoštvom. Nebola to prvá snaha poľských cirkevných predstaviteľov o začlenenie oblasti pod krakovskú diecézu a svedčí to o ešte neustálenej hranici cirkevných inštitúcií najmä na území Uhorska. V roku 1301 bola dedina Hniezdne darovaná Jordánovi z Hrhova, avšak šľachtici z Hrhova sa majetku nikdy neujali. Vlastníctvo dediny Hniezdne sa spočiatku často striedalo, zmena nastala, až keď obec nadobudla väčšie právomoci. V roku 1311 dostali hostia (nemeckí kolonisti) z Hniezdneho od ostrihomského arcibiskupa v cirkevných záležitostiach také právomoci ako ostatní Sasi na Spiši. Sídlo však bolo stále vo sfére vplyvu hradného panstva Ľubovňa, prípadne Podolíneca.

Situácia sa zmenila v roku 1412, kedy kráľ Žigmund Luxemburský vydal v Košiciach listinu, ktorou bolo Hniezdne zaradené medzi slobodné mestá s právomocami (oslobodené od platenia tribútov, tridsiatkov a mýta na území celého Uhorska). V ten istý rok sa však mesto dostalo spolu s ďalšími spišskými mestami do poľského zálohu a nasledujúcich 360 rokov bol jeho vývoj ovplyvnený politikou Poľského kráľovstva. V roku 1413 sa riešil spor medzi Hniezdnym a Starou Ľubovňou o pozemok, ktorý užívali Hniezdňania oddávna. Potom, ako získalo územie Ľubovnianske hradné panstvo, sa Hniezdne obrátilo na krakovského biskupa a poľský kancelár Albert rozhodol v prospech Hniezdneho (jedna z prvých ukážok toho, ako bola táto oblasť riešená výlučne poľskou jurisdikciou). V roku 1444 vydal kráľ Vladislav nariadenie, ktorým zjednotil povinnosti Hniezdneho a Starej

² Roth, P. a kolektív : Hniezdne. Hniezdne : Obecný úrad, 2007, s. 26 – 30.

³ Murcko, M.: Historický slovník obcí okresu Stará Ľubovňa I. časť. Prešov : Metodické centrum, 1995, s. 25-26.

Lubovne. V hospodárskej štruktúre do konca stredoveku môžeme pozorovať prvky obdobné iným severouhorským mestám. Rozvíja sa špecializácia jednotlivých remeselných odvetví a začínajú sa tvoriť prvé cechy. Ani na konci stredoveku sa situácia v meste výrazne nezmenila, stále prevládala výrazná orientácia - ako hospodárska, tak aj politická - na Poľsko. Aj keď v roku 1490 nový kráľ Vladislav Jagelonský prisľúbil, že zálohované územia vráti, nestalo sa tak a po bitke pri Moháči v roku 1526 nastala ešte výraznejšia orientácia na Poľsko, ktorú presadzovali noví, ešte mocnejší poľskí králi.

A.1.4. Hniezdne v novoveku

Ešte výraznejšiu orientáciu Hniezdného a ďalších zálohovaných miest na Poľsko v ranom novoveku dokumentujú privilégia poľského kráľa Žigmunda z roku 1539, kedy mali predmetné zálohované mestá potvrdené také privilégia, ako im dali uhorskí panovníci.⁴ Zároveň mesto hospodársky rástlo. Z druhej polovice 16. storočia pochádzajú zmienky o činnosti remeselníkov a rozvoji remesiel, boli to predovšetkým krajčírí, obuvníci, kováči, pivovarníci, ktorí mali už svoje artikuly a udržiavané zvyklosti. Tie boli potvrdené v roku 1551 poľským kráľom Žigmundom Augustom. V roku 1562 boli Hniezdnemu priznané ďalšie privilégia – právo konať trh (výročný jarmok na sv. Vojtecha – 23. 4. a na sv. Bartolomeja 24. 8. a týždenné trhy každý štvrtok), právo loviť ryby a splavovať Poprad, ťažiť drevo v lesoch, právo loviť zver, predaj vína v mestských krčmách. Podľa danej listiny mali pri oprave veže a bašty v Hniezdnom pomôcť všetky ostatné spišské mestá. Správa je zaujímavá najmä pre poznanie opevnenia mesta. Viac informácií o fortifikácii v meste sa nezachovalo a ani žiaden výskum nepriniesol iné výsledky. Zrejme dané opevnenie zaniklo ešte v 16. storočí. V roku 1562 boli právomoci mesta rozšírené ešte o ďalšie - právo voliť si richtára rozhodujúceho v trestných a občianskych sporoch, právo odvolania sa proti rozsudkom, právo loviť ryby v rieke Poprad v ktorýkoľvek deň, ďalej boli obyvatelia oslobodení od mýta za tovar dovezený do mesta, od mýta za vyvázanú meď, železo na ceste do Bochnie a do Krakova a späť. Mesto však nadobudlo aj povinnosti – platenie cenzu vo výške 124 uhorských florénov ročne v dvoch splátkach (na Turíce a 11. novembra), robota na poliach Ľubovnianskeho hradného panstva, platba mýta za tovar vyvázaný do Uhorska mimo hradu Ľubovňa a spišského komitátu. Hneď nato boli potvrdené aj výsady o neplatení mýta na celom území Poľska. Tieto výsady svedčia o evidentnej snahe o hospodárske naviazanie zálohovanej časti Uhorska k poľskému kráľovstvu. Mlyn v chotári Hniezdného ostal v užívaní hradu Ľubovňa. Preto sa Hniezdňania rozhodli postaviť si ďalší, povolenie dostali v roku 1577 a začali so stavbou na rieke Poprad. V roku 1590 boli opätovne potvrdené všetky privilégia mesta novým poľským kráľom – Žigmundom III. Avšak výsady mesta neboli plne dodržiavané (najmä právo na neplatenie mýta), preto bola už v roku 1578 vydaná listina s príkazom na rešpektovanie mestských výsad. Podobné písomnosti boli vydané aj potom, napr. v roku 1603.

Hospodársky mesto rástlo najmä v 17. storočí. Pomohli tomu ďalšie výhody – v roku 1633 povolil poľský kráľ Vladislav obyvateľom Hniezdného dopravovať tovar po súši i po vode (po Dunajci) do ktoréhokoľvek mesta v Poľsku bez platenia cla a mýta a od roku 1636 už nemuseli občania platiť cirkevný desiatok Spišskej Kapitule, ale tieto financie sa mali odvádzať v prospech miestneho kostola (zrejme práve vtedy nastala veľká renesančná prestavba kostola). V roku 1579 mesto vyhorelo. Požiar bol vraj taký silný a ničivý, že mesto bolo na niekoľko rokov oslobodené od platenia daní, aby dokázalo nahradiť škody. Ďalší veľký požiar postihol mesto v roku 1696, kedy zhorelo až 96 domov. Táto udalosť svedčí nielen o výraznom poškodení mesta, ale je aj významným dokladom jeho vývoja, keďže je

⁴ Roth, P. a kolektív : Hniezdne. Hniezdne : Obecný úrad, 2007, s. 38.

zrejme, že mesto malo minimálne 100 domov a tak 17. - 18. storočie môžeme považovať za obdobie najväčšieho rozmachu mesta. Aj keď sa Hniezdne svojim významom ani v ranom novoveku nemohlo porovnávať s kráľovskými mestami, intenzívny rozvoj remesiel a obchodu sa predsa len odrazil v architektonickom výraze mesta. Nobilita mesta si začala čoraz častejšie stavať na námestí poschodové murované domy, ktoré odzrkadľovali ich postavenie.

A.1.5. Vývoj mesta v 18. storočí a prvej polovici 19. storočia

Začiatkom 18. storočia prebiehalo v Uhorsku posledné stavovské povstanie. Hniezdne bolo ním taktiež zasiahnuté. S ukončením povstania sa šírila po celom Uhorsku morová epidémia, ktorá v roku 1710 neobišla ani Hniezdne, kde zdecimovala väčšiu časť populácie mesta. Na následky chorôb zomrelo asi 400 obyvateľov. Mesto malo neustále problém s drevom. Keďže v jeho chotári sa lesy nenachádzali, bolo Hniezdne nútené stále žiadať o ťažbu v okolitých chotároch, čo vždy spôsobovalo ťažkosti (spory) alebo finančné náklady. Predovšetkým po požiaroch potrebovalo mesto veľké množstvo stavebného dreva, bolo tak i napríklad v roku 1753, kedy vypukol ďalší známy požiar. Ďalšie povolenie na výrub kvôli následkom požiaru pochádzajú z roku 1764.

Počas celého obdobia zálohu fungovalo Hniezdne v tieni okolitých spišských miest, ktorým len málokedy dokázalo hospodársky konkurovať. Svedčia o tom najmä neustále žiadosti o úľavy na rôznych platbách, ktoré nebolo mesto schopné splatiť. Po opätovnom pričlenení k Uhorsku v roku 1772 (po prvom delení Poľska) bolo Hniezdne v roku 1778 včlenené do Provincie XIII. spišských miest (potom už XVI. spišských miest), do ktorej patrilo do roku 1876. Tri severospišské mestá však odmietali vstup do tejto organizácie, obávajúc sa straty dovtedajších privilégií a aj z obáv, že sa dostanú do nevýhodného postavenia v rámci stolice. V roku 1774 Kráľovská miestodržiteľská rada rozhodla o včlenení Starej Ľubovne, Podolínce a Hniezdneho do danej organizácie a stanovila výšku cenzu – pre Hniezdne to bolo 1603 florénov a 4 grajciare, 60 gbelov jačmeňa a 120 gbelov ovsa. Mestá sa však v roku 1775 voči tomu odvolali a žiadali zostať ako slobodné kráľovské mestá. Žiadosti vyhovené nebolo a nariadením Márie Terézie z 5. júna 1778 vzniká provincia XVI. spišských miest - teda s trojicou severospišských miest. Už hneď v roku 1781 sa občania Starej Ľubovne, Podolínce a Hniezdneho sťažovali na nerovnocenné postavenie vo zväze. Zároveň sa výrazne zhoršili aj obchodné podmienky týchto prevažne remeselníckych miest. Dovtedy boli vyše 300 rokov naviazané na obchodné styky s Poľským kráľovstvom s množstvom výhod, od zrušenia zálohu sa začali zavádzať rôzne poplatky a obchodné zameranie miest bolo nútené len veľmi ťažko meniť orientáciu na uhorských obchodných partnerov. Rôzne negatívne dôsledky začlenenia Hniezdneho do Uhorska a do zväzu vyvrcholili v roku 1782 do tzv. hniezdňanskej vzbury. Vzbura bola potlačená, hlavní organizátori uväznení a mesto vojensky obsadené. Ešte v roku 1776 nastal v meste problém, keďže budova radnice bola vo veľmi zlom stavebno-technickom stave - hrozilo jej zrútenie. Mesto bolo nútené zháňať finančné prostriedky na opravu radnice. Rozhodlo sa o jej zbúraní a výstavbe novej. Keďže to bolo obdobie finančnej krízy, mesto žiadalo o pomoc Ľubovnianske panstvo. Podpory sa zrejme nedočkali, keďže na výstavbu zvýšili príjem do mestskej pokladnice (poplatky od občanov), avšak ani tak nezískali dostatok prostriedkov. Zároveň pretrvával problém s ťažbou stavebného dreva a mesto nemalo ani právo páliť vápno. Preto sa projekt výstavby odložil. Prostriedky sa nenašli ani v nasledujúcich storočiach a radnica bola dokončená až v roku 1880. V rokoch 1830-31 postihla mesto cholera.

A.1.6. Mesto po zrušení poddanstva

V roku 1848 a 1849 mesto obsadila ruská intervenčná armáda počas revolúcie. V roku 1870 postihol mesto jeden z najničivejších požiarov, ale až ďalší požiar v roku 1877 spôsobil vznik dobrovoľníckeho hasičského zboru. V roku 1876 sa Hniezdne konečne dostalo zo zväzu spišských miest, keď zanikla Provincia XVI. spišských miest. To spustilo prešetrovanie, či sú mestá schopné fungovať ako samostatné celky s patričným úradníckym aparátom. V roku 1885 prestalo byť Hniezdne mestom a zaradilo sa medzi tzv. veľké obce. Bol tam zriadený notársky úrad a obec podliehala pod slúžny úrad v Podolínci, od roku 1894 pod Starú Ľubovňu. Počet obyvateľstva v priebehu 19. storočia stagnoval, ba dokonca prechodne aj klesol. Nedostatok pracovných príležitostí nútil k vystaňovaniu. V roku 1907 zhorela celá severná časť sídla, v roku 1912 zas južná vrátane kostola, kde boli roztopené aj zvony.⁵

A.1.7. Hniezdne v medzivojnovom období a po druhej svetovej vojne

Koniec prvej svetovej vojny a zánik monarchie bol podobne ako aj v iných regiónoch v znamení nepokojov. Obsadzovanie Slovenska československou armádou prebiehalo postupne zo západu na východ, čo využili Poliáci, ktorí vojskom obsadili v závere roka 1918 severný okraj Spiša. Koncom decembra československé vojská obsadili priestor Ľubovne, avšak v tesnej blízkosti oboch miest sa nachádzala dohodnutá demarkačná čiara. Až v januári 1919 poľské vojsko definitívne odišlo. Postavenie Hniezdného sa výraznejšie nezmenilo ani počas existencie medzivojnovvej Československej republiky a vojnovvej Slovenskej republiky. Napriek napojeniu na železnicu sa priemysel nerozvíjal. Obyvatel'ov živilo stále predovšetkým drobné živnosti. V novom územnom usporiadaní sa stalo Hniezdne okrajovým sídlom v okrese Stará Ľubovňa. To pomohlo lepšiemu postaveniu Starej Ľubovne, aj keď Stará Ľubovňa nemohla spočiatku výraznejšie napredovať, nakoľko nebola napojená na železnicu. Po skončení druhej svetovej vojny v novom územnom členení povojnového Československa Hniezdne naďalej zostávalo súčasťou okresu Stará Ľubovňa. Zdecimované odsunom Nemcov sa dostalo do postavenia lokálnej obce. V hospodárskej sfére malo v obci väčší význam len družstvo a neskôr likérka s výrazným rozvojom až koncom 20. storočia. Na rozdiel od iných sídel tak obdobie druhej polovice 20. storočia neznamenalo vážne poškodenie historického jadra aj napriek tomu, že nemalo územnú pamiatkovú ochranu.

A.2. Urbanistický a stavebný vývoj pamiatkového územia

A.2.1. 1. etapa – obdobie prevažujúcej drevenej zástavby (druhá polovica 13. – 17. storočie)

Staršie sídlo bolo v druhej polovici 13. storočia doosídlené, resp. novozaložené nemeckými osadníkmi na vyvýšenej ľavobrežnej terase rieky Poprad. Najdôležitejším neskorším mestotvorným prvkom bola obchodná cesta vedúca popri rieke Poprad do Poľska a taktiež špecifická politická situácia začiatkom 15. storočia. Hniezdne sa mestom nestalo len

⁵ Roth, P. a kolektív : Hniezdne. Hniezdne : Obecný úrad, 2007, s. 32-63.

vďaka svojej výhodnej polohe, ale aj potrebe umelo „pozdvihnúť“ ekonomicko-spoločenský charakter regiónu. V roku 1412 sa kráľ Žigmund Luxemburský kvôli horšej hospodárskej situácii v Uhorsku rozhodol založiť región severného Spiša poľskému kráľovstvu a aby zvýšil jeho hodnotu, dal mestské výsady presne ten istý rok aj osade Hniezdne, ležiacej v tesnej blízkosti ďalších miest Ľubovňa, či Podolíne. Nakoniec táto blízkosť väčších sídel určila aj neskorší vývoj Hniezdného. Zachovaná stredoveká pôdorysná štruktúra územia poukazuje, že pri založení mesta bola zvolená vidiecka forma ulicovky. Verejná centrálna plocha bola širšia, šošovkovitého tvaru. Priestor plnil funkciu trhoviska, pričom tam boli vyčlenené miesta pre verejné stavby. O trhovom mieste svedčia suterénne priestory východne od kostola, slúžiace zrejme ako sklady (začiatkom novoveku). Vo východnej časti námestia sa dodnes zachoval objekt hostinca a vozárne, zrejme z 18. - 19. storočia, preto je možné predpokladať, že aj skôr tu stála budova s podobnou funkciou. Na námestí sa nachádzala aj škola, zbúraná začiatkom 19. storočia. Starší, stredoveký kostol, existujúci do roku 1808, stál približne na mieste súčasného, plošne rozsiahlejšieho kostola, podľa historických máp sa mohol nachádzať viac západne, avšak v rámci areálu dnešného sakrálneho objektu.

Nielen z dôvodu slabšieho hospodárskeho rozvoja mesta (v porovnaní s okolitými mestami), ale aj kvôli geografickým danostiam sa mestský urbanizmus výrazne od stredoveku nezmenil. Sídlu sa totiž mohlo rozrastať len východným alebo západným smerom, keďže severne sa nachádzal strmý svah, znemožňujúci výstavbu a rovná plocha južne bola pravidelne zaplavovaná, keďže v jej tesnej blízkosti ležali bočné ramená Popradu (*foto č. 1*) – rieky, ktorá sa dodnes (aj po regulácii) veľmi často vylieva z koryta a zaplavuje okolité terasy. Archeologické výskumy, ktoré by presne zhodnotili tento vývoj, však v tomto území absentujú.

Predpokladáme, že po kratšej fáze provizória v prvých desaťročiach 15. storočia si začali mešťania stavať na svojich parcelách trvácnejšie drevené objekty. Ich základom bol viacpriestorový dom zrejme zrubovej, resp. rámovej konštrukcie. Vedľa domu bol najskôr užší krytý, či voľný prejazd vedúci do dvora. Na dom, ďalej do hĺbky parcely, nadväzovali hospodárske stavby a objekty (maštale, dielne, sýpky, stodoly). S ohľadom na pomalší vývin mesta obdobie drevenej zástavby trvalo v Hniezdnom oveľa dlhšie napr. oproti Podolíncu.

Až do 17. storočia bola absolútne prevažná zástavba v Hniezdnom drevená, murovanou stavbou bol len kostol na námestí, prípadne ešte niektorá zo zaniknutých verejných budov. Murovaná profánna architektúra začína v Hniezdnom pozvoľna vznikať v priebehu 17. storočia.

A.2.2. 2. etapa - rozvoj murovanej zástavby (druhá polovica 17. storočia – začiatok 18. storočia)

Predovšetkým od druhej polovice 17. storočia dochádza k hromadnej výstavbe obytných murovaných domov, ktoré nahradili staršie objekty z netrvanlivého materiálu. Inšpiráciou sa stali honosnejšie domy v Podolínci a Ľubovni a ich architektúra sa aj na prelome 17. a 18. storočia niesla v duchu renesancie. Prevažná väčšina domov bola budovaná ako prízemná s prejazdom na ľavej alebo pravej strane a len tie najhonosnejšie boli širšie (väčšinou s centrálnou umiestneným prejazdom) a s poschodím. Takmer všetky domy boli podpivničené, suterén sa obvykle nachádzal pod obytnými traktami, tak aby bol prístupný z prejazdu. V priestore dvora na širší trakt (obytný, neprejazdový) nadväzovali ďalšie hospodárske stavby z netrvanlivých materiálov, len výnimočne sa budovali murované dvorové krídla, či dvorové objekty. Dispozičné riešenie domov bolo v prevažnej miere dvojtraktové (prejazd + aditívne radené miestnosti obytnej časti), prípadne trojtraktové (s prejazdom v strede). Doteraz nebol zistený iný ako prejazdový typ meštianskeho domu

v Hniezdom, len v niektorých neskorších dostavbách domov sa vyvinul typ domu s priechodom. Starší typ sieňového domu sa v Hniezdom nestihol vyvinúť. Veľká časť priestorov v murovaných domoch bola zaklenutá valenými klenbami s výsečami (najmä prejazdy a menšie miestnosti), väčšie miestnosti boli kryté trámovými stropmi. Výzdoba domov pozostávala zo štukovej výzdoby na klenbách (prevažne len jednoduché florálne ornamente, staršie ranorenesančné geometrické vzory sa veľmi nestihli rozšíriť), výtvarnej výzdoby na hlavných fasádach, či rytej výzdobe na trámoch stropov. Z písomných záznamov z konca 17. storočia (napr. z roku 1696) je zrejmé, že mesto malo s najväčšou pravdepodobnosťou vyše sto domov, keďže pri požiari bolo poškodených až 96 objektov v meste.

Najstarší datovaný meštiansky dom je objekt č. 106 s letopočtom 1668 v rámci štukovej výzdoby klenby miestnosti prízemnia. Jedným z najstarších datovaných meštianskych domov je dom č. 104 s rytou výzdobou na jednom z trámov miestnosti prízemnia s letopočtom 1670. Dom č. 112 bol vybudovaný podľa nápisu štukovej výzdoby v interiéri v roku 1689. Dom so súčasným súpisným číslom 3 má na hlavnej fasáde maľbu s datovaním 1699 a v interiéri na hlavici stĺpu 1697, na štukovej výzdobe 1697 a na jednom z portálov rok 1698, na základe ktorých je možné presne určiť obdobie postupnej výstavby tohto domu. Dom č. 17 bol dokončený v roku 1701, podľa zachovanej kamennej tabule s letopočtom na priečelí. Je však veľmi pravdepodobné, že mnohé z letopočtov na fasádach, klenbách, či trámových stropoch sa nezachovali, resp. nemuseli byť ani pri výstavbe domov vytvorené, ale z architektonických detailov mnohých domov (predovšetkým tých v centrálnej časti, v blízkosti farského kostola) je zrejmé, že vznikli ešte v priebehu 17. storočia. Môžeme teda predpokladať, že základy väčšiny domov boli vybudované v tejto fáze, pričom mnohé z nich boli v ďalších etapách upravené, resp. obnovené takmer od základov (najmä po vážnych poškodeniach – požiaroch, povodniach...). Najstaršie domy predpokladáme v centrálnej časti námestia, pričom v priebehu druhej polovice 17. storočia sa postupne k nim pristavovali smerom na západ (na Podolíne) a na východ (na Starú Ľubovňu) ďalšie domy. Tak vznikali v meste prvé domoradia a postupne zanikala rozptýlená drevená zástavba. Najvýchodnejším objektom severného domoradia, ktorý bol vybudovaný v tejto etape je dom č. 123, najvýchodnejším domom južného domoradia zo začiatku 18. storočia je dom č. 226, najzápadnejším objektom južného domoradia zo začiatku 18. storočia je dom č. 17 a najzápadnejším objektom severného domoradia z tohto obdobia je dom č. 103, pričom tu predpokladáme výrazne poškodenie a zánik starších domov, keďže väčšina z nich je datovaná až po roku 1739.

A.2.3. 3. etapa – murovaná dostavba mesta (18. storočie)

V tomto období prebieha postupná dostavba meštianskych domov v domoradiach, tie staršie murované v centrálnej časti námestia boli upravované, drevené na okrajoch námestia boli nahradené novými kamennými v ešte doznievajúcim renesančnom tvarosloví, ale prevažne už v novom barokovom slohu. Stavebná činnosť v meste bola pomerne bohatá. Hniezdne ešte hospodársky rástlo, keďže ťažilo z už zabehnutého obchodu s výraznou orientáciou na poľské kráľovstvo, žijúce ešte z bohatstva svojho slávneho obdobia zo začiatku novoveku (16.-17. storočie). Väčšiu stavebnú činnosť môžeme pozorovať na okrajových častiach námestia, resp. v strednej časti po väčších poškodeniach. Známy výraznejší požiar bol v roku 1753 a potom aj v roku 1764. Počet požiarov a tým aj stavebnej činnosti s nimi súvisiacej výraznejšie klesol po jozefínskych opatreniach (nariadeniach zamedzujúcich hlavne šíreniu požiaru – stavba štítových múrov medzi strechami, používanie keramickej krytiny atď.) koncom 18. storočia. Zároveň však v tomto období začína mesto

hospodársky upadať, keďže poľský záloh bol zrušený a mesto sa muselo len veľmi ťažko a so silnou konkurenciou preorientovať na uhorský trh. Do záveru 18. storočia však ešte dokázalo profitovať z predošlej ekonomickej činnosti, čo vidieť aj na viacerých úpravách, či výstavbách meštianskych domov.

V roku 1739 bol napr. dostavaný dom č. 97 (podľa letopočtu na hlavnej fasáde nad vstupom) a zrejme v tomto období vznikla aj väčšina zo západnej polovice súčasného severného domoradia, ktoré postihlo začiatkom 18. storočia pravdepodobne výrazne poškodenie, keďže tam neboli zistené objekty spred 18. storočia.

Podľa zachovaných datovaní je možné zistiť, že dom č. 19 bol obnovený v roku 1761, dom č. 80 v roku 1768 (podľa štukovej výzdoby klenieb v interiéri). Dom č. 107 bol vybudovaný v roku 1764, dom č. 129 v roku 1774, dom č. 114 v roku 1778, dom č. 87 v roku 1780, dom č. 76 v rokoch 1783-1788, dom č. 235 v roku 1788 (všetky podľa dátumov na štukách klenieb jednotlivých miestností). Objekt č. 79 vznikol v roku 1785 (letopočet v štukovej výzdobe prejazdu). Dom č. 4 bol vybudovaný, resp. výrazne prestavaný v roku 1795. Na mape 1. vojenského mapovania z roku 1769 (*foto č. 1*) je zreteľne zobrazené domoradie približne v súčasnom rozsahu, nie sú však vyznačené spálne a nespálne objekty a tak predpokladáme, že okrajové časti námestia, predovšetkým východná časť bola tvorená prevažne drevenou architektúrou. Aj počet domov bol už približne zhodný so súčasným, keďže podľa záznamu z roku 1778 bolo v Hniezdom 212 domov (počet obyvateľov v roku 1777 bol 1127).

A.2.4. 4. etapa – klasicistická prestavba mesta (19. storočie)

V priebehu 19. storočia síce začalo mesto hospodársky upadať, čo súviselo s úpadkom celého regiónu a koncentrácie hospodárskej činnosti Spiša do jeho južnej časti - od 70. rokov so železnicou, ale napriek tomu sa pustilo do najväčšej stavby na námestí. Začiatkom 19. storočia bol stredoveký farský kostol sv. Bartolomeja zrejme vo veľmi zlom stavebno-technickom stave a jeho priestory už nepostačovali vyše tisíc obyvateľom rímskokatolíckeho náboženstva, preto bolo rozhodnuté o jeho asanácii a výstavbe nového. Nový kostol s klasicistickou architektúrou sa začal budovať v roku 1808 a dokončený bol v roku 1820. V tomto období vznikla murovaná kaplnka sv. Jána Nepomuckého vo východnej časti areálu nového kostola. Zrejme ešte skôr (na prelome 18. – 19. storočia) bol vyhotovený stĺp so súsoším sv. Trojice v západnej časti areálu kostola. Zároveň v tejto etape zanikla budova cirkevnej školy, ktorá sa nachádzala vedľa starého kostola. Bližšie informácie o tejto budove známe nie sú (prvé správy o škole v Hniezdom pochádzajú už zo začiatku 17. storočia), no predpokladáme, že prvá budovaná bola len drevená. Nová škola vznikla potom už v domoradí a to v roku 1840. Taktiež bol urbanizmus mesta doplnený o objekt vozárne a hostinca vo východnej časti námestia, ktorých vznik predpokladáme na prelome 18. - 19. storočia (na mape 2. vojenského mapovania z roku 1821 – *foto č. 2* – už sú jednoznačne zobrazené). Z uvedenej mapy zároveň vyplýva stabilizovaná štruktúra námestia so súčasným rozsahom domoradí a verejnými objektmi na námestí (kostol, vozáreň s hostincem, či prípadná doplnková drobná verejná architektúra).

O celkovej hospodárskej stagnácii svedčí nielen úpadok remesiel, cechov, ale i demografický vývoj. Kým v závere 18. storočia malo Hniezdo 1171 obyvateľov (v roku 1780) tak v roku 1900 dokonca menej, len 1168. Výrazne tomu napomohlo predovšetkým vysťahovalectvo, ktoré nastalo v upadajúcom regióne najmä v poslednej tretine 19. storočia a pokračovalo aj v prvých rokoch nasledujúceho storočia. Výrazným dôvodom úpadku je aj fakt, že od roku 1885 prestalo byť Hniezdo mestom a zaradilo sa medzi tzv. veľké obce.

Na základe jasne datovaných domov je evidentné, že výstavba v Hniezdnom bola, ale v menšom rozsahu a domy boli výrazne jednoduchšie, bežne bez výraznejšej zdobnosti. Jedným z mála v tejto etape vzniknutých poschodových objektov bol dom č. 82, postavený v roku 1805 a upravený 1864 (podľa štukovej výzdoby na priečelí a klenbe v interiéri). V roku 1816 vznikol napr. dom č. 230 (podľa letopočtu v štukovej výzdobe miestnosti prízemí). Dom č. 229 vznikol výraznou prestavbou staršieho objektu v roku 1827, rovnako tak aj dom č. 100 v roku 1841 (oba podľa letopočtu na štukovej výzdobe klenby interiéru). Dom č. 86 bol vybudovaný v roku 1844 (letopočet na štukovej výzdobe klenby interiéru). Dom č. 119 vznikol úpravou staršej stavby v roku 1859 (nápis štukovej výzdoby klenby prízemí) a v roku 1863 bol výrazne prestavaný aj dom č. 103 (podľa výsledkov architektonicko-historického výskumu). V roku 1864 bol vybudovaný dom č. 108 (letopočet na štukovej výzdobe klenby interiéru). V priebehu 19. storočia boli upravené aj domy č. 4, 5, 6 (fara), 10, 13, 79, 100, 113, 128, 227, 228, 229, ktorých hlavné fasády dostali klasicistickú výzdobu.

Ešte koncom 18. storočia nastala v Hniezdnom situácia, že budova radnice bola v takom zlom stavebno-technickom stave, že hrozilo jej zrušenie. Mesto bolo nútené zháňať finančné prostriedky na jej opravu. Rozhodlo sa o zbúraní starej radnice a výstavbe novej. Keďže mesto nemalo dostatok financií, žiadalo o pomoc Ľubovnianske panstvo. Podpory sa zrejme nedočkali, keďže na výstavbu zvýšili príjem do mestskej pokladnice (poplatky od občanov), avšak ani tak nezískali dostatok prostriedkov. Zároveň pretrvával problém s ťažbou stavebného dreva a mesto nemalo ani právo páliť vápno. Projekt výstavby sa preto odložil. Prostriedky sa nenašli ani v nasledujúcich desaťročiach a radnica bola dokončená podľa záznamov až v roku 1880. Budova v súčasnom rozsahu však určite stála v južnom domoradí už v roku 1872, keďže je zobrazená na historickej katastrálnej mape z uvedeného roku (*výkres č. 4*). Z historickej mapy je zrejme, že po polovici 19. storočia sa zastabilizovala urbanistická štruktúra v západnej a strednej časti mesta, nielen rozsah jednotlivých meštianskych domov, ale aj dvorové krídla a objekty (prípadne systém ich umiestňovania), vrátane ukončujúcich objektov – drevených stodôl s kamennými parcelačnými múrmi. Prevažná väčšina domov východnej časti mesta bola v roku 1872 vyhodnotená ešte ako spalná a murovanými domami bola nahradená až po veľkých požiaroch začiatkom 20. storočia. Zároveň môžeme na historickej katastrálnej mape identifikovať nový kostol, pri ktorom však nie sú znázornené súsošie a kaplnka v jeho areáli. Ich existenciu v tomto období už predpokladáme, ale neboli plošne tak významné, aby boli zakreslené. Taktiež je na mape budova vozárne s hostincom približne v súčasnom zachovanom rozsahu. Na mieste dnešného parku na východnom okraji námestia sa podľa mapy nachádzali neznáme budovy sčasti murované a z väčšej časti drevené.

A.2.5. 5. etapa – stavebné úpravy v období prvej polovice 20. storočia

V tejto etape bola dokončená dostavba murovaných domoradií v súčasnom rozsahu pamiatkového územia. Významným zlomom vo vývoji boli dva veľké požiare - v roku 1907 a 1912. Prvý požiar komplexne zničil východnú časť námestia, predovšetkým vyššie spomínané drevené domy. Toto jasne dokumentuje aj zachovaná historická fotodokumentácia (*foto č. 11*), podľa ktorej je evidentné, že domy v tejto časti boli zničené do základov. Najmä severné domoradie na východ od vozárne bolo takmer celé nanovo vybudované a z južného domoradia v tomto úseku musela byť dostavaná približne polovica domov a s určitou všetkými strechy. Dôkazom toho sú nielen typologicky (na základe analógií) zadatované strechy s provizórnym plytkým sklonom, ale aj rytá výzdoba na zachovaných trámových stropoch

týchto domov s letopočtami po tomto požiari. Druhý požiar v roku 1912 poškodil predovšetkým strednú časť sídla s kostolom.

Nové domy, vybudované po veľkých požiaroch, boli už výrazne jednoduché – prízemné, prevažne dvojtraktové s prejazdom na boku a aditívne radenými priestormi, ktoré boli kryté len trámovými stropmi, rovnako tak aj prejazdy. V tomto období boli mnohé domy, najmä v centrálnej časti, adaptované na obchody, pričom prízemie bolo prispôsobené na túto funkciu (*foto č. 7, 8*). Stavebné úpravy sa týkali hlavne vybúrania nových vstupných otvorov z ulice, prípadne tvorby výkladov. Keďže Hniezdne bolo v tomto období už len obcou, vznik obchodov sa nerozmohol tak výrazne ako v iných mestách. Obyvateľstvo sa stále zaoberalo prevažne poľnohospodárstvom a tak sa udržal pôvodný princíp zástavby dvora - stodoly sa vždy obnovovali a ich kontinuita sa zachovala aj v priebehu 20. storočia.

Etapa historizmu a nastupujúcej secesie bola určujúca pre výtvarné členenie fasád mnohých meštianskych domov, ktoré boli predmetom obnovy v tejto fáze, avšak umelecký prejav týchto nových slohov bol výrazne jednoduchší, než v okolitých mestách. V centrálnej časti boli v tomto období upravované len fasády na domoch č. 85, 93, ktoré dostali výzdobu nesúcu sa v duchu historizmu a č. 106 vo forme ľudovej secesie. Väčšina týchto realizácií výzdoby je na domoch vo východnej časti, vybudovaných po spomínaných požiaroch, napr. dom č. 208, 211, prípadne na domoch mimo súčasného rozsahu zóny.

A.2.6. 6. etapa – stavebné úpravy v období druhej polovice 20. storočia

V období po druhej svetovej vojne bolo Hniezdne stále len väčšou strediskovou obcou, čo síce obmedzovalo výraznejšie stavebné aktivity, avšak na druhej strane zakonzervovalo stav historického jadra z prelomu 19. - 20. storočia. Druhá svetová vojna a usporiadanie povojnových pomerov priniesli zároveň zmeny aj v národnostnom zložení obyvateľstva, pre Hniezdne to znamenalo odsun nemeckých obyvateľov a tým sa ich domy dostali do nového vlastníctva. Zrušenie tejto kontinuity v majetkovoprávných záležitostiach jednotlivých domov viedlo k nepravideľnej starostlivosti o nehnuteľnosti, mnohé domy boli necitlivo obnovené, resp. boli (prípadne sú dodnes) opustené.

Zmena spôsobu hospodárenia a proces kolektivizácie od 50. rokov viedol k postupnému zanedbávaniu i zániku hospodárskych stavieb, nadväzujúcich na každý z obytných domov na protiľahlej strane pozemku. Najvýraznejšia premena štruktúry územia s hospodárskymi stavbami na inú funkciu sa uskutočnila na východnom konci obce. V priebehu tejto etapy zaniklo asi 30 percent z hospodárskych stavieb oproti stavu zachytenému na katastrálnej mape z roku 1872.

Keďže nedochádzalo už k výraznejším hromadným poškodeniam sídla (požiare, povodne atď.), jednotlivé objekty pamiatkového územia boli predmetom prevažne len drobných úprav, predovšetkým výmeny okenných a vstupných výplní, strešnej krytiny, obnovy omietok atď. Ako najviac nevhodné sa ukázali zásahy súvisiace s obnovou okien, pričom v tomto období zanikli viaceré zdobné renesančné šambrány (napr. dom č. 17, č. 110 - *foto č. 17 - 18*), či dvojité, viactabulkové výplne z 18. - 19. storočia. Jediným nevhodným urbanistickým zásahom bola výstavba polyfunkčného objektu Jednoty na mieste troch meštianskych domov v juhovýchodnej časti námestia v 80. rokoch 20. storočia (*foto č. 126*).

Aj napriek niektorým nevhodným stavebným zásahom je zástavba s charakteristickými znakmi a sústredenými pamiatkovými hodnotami takmer komplexne zachovaná. Preto bola v roku 1992 vyhlásená pamiatková zóna v časti historického jadra.

B. Charakteristika pamiatkových hodnôt územia

B.1. Špecifikácia jednotlivých typov štruktúr a prvkov územia

B.1.1. Pôdorysná dispozícia, verejné priestranstvá a ulice

Pôdorys historického jadra Hniezdneho je výsledkom ovplyvňovania viacerých činiteľov, z ktorých najvýznamnejšími sú:

- prírodné danosti ľavostrannej terasy rieky Poprad,
- založenie sídla prostredníctvom nemeckých kolonistov,
- založenie trhového námestia ako nevyhnutnej súčasť mesta,
- diaľková obchodná cesta vedúca údolím Popradu,

Nosným prvkom pôdorysnej štruktúry historického jadra je vretenovité (ulicovité) námestie so severným a južným domoradím a centrálnou umiestneným kostolom sv. Bartolomeja. Orientácia námestia je V – Z.

Mestá s pozdĺžnym ulicovitým námestím sú na východnom Slovensku najčastejšie zastúpené. Tvar námestia vychádza z pôdorysnej schémy kolonizačnej obce. Medzi základné znaky takýchto miest patrí (na rozdiel od vidieckych obcí) rozšírená plocha ulice, kde sa často nachádza farský kostol, prípadne ďalšie verejné stavby. Uplatnenie ulicovitej formy námestia v prípade Hniezdneho súvisí aj s konkrétnou polohou sídla. Hniezdne bolo založené nemeckými osadníkmi v závere 13. storočia v polohe na terase rieky Poprad v smere jediného diaľkového cestného ťahu vedúceho údolím Popradu od Spišskej Belej do Starej Ľubovne. Námestie sa tak rozvinulo v línii tejto základnej komunikačnej osi. Námestie rozšírené v strede, pri farskom kostole a zúžené na západnom a východnom okraji – pri vstupe na námestie, kde je zúžené takmer na šírku cesty, sa vyvíjalo postupne. Základná dispozícia a schéma bola daná na prelome 13. – 14. storočia a postupne sa upravovala. Najvýraznejší zásah predstavoval väčší rozmach mesta v 17. – 18. storočí a jeho dôsledky v stavebnej činnosti. Dovtedajšia stredoveká prevažne drevená zástavba sa pod vplyvom ekonomického rozvoja zmenila na čisto murovanú. Pôdorysná štruktúra mesta sa však výraznejšie nemenila. Drevená stredoveká zástavba pozostávala z jednotlivých blokov, ktoré boli prerušované prelukami, resp. prechodnými úzkymi uličkami. Táto situácia sa v predmetnom období renesancie stabilizovala v kameni. V ranom novoveku začína prevažovať murovaná zástavba na námestí a postupne sa stavebnou činnosťou zaplňajú medzery medzi domami, keďže nebola potreba spojovacích uličiek s vedľajšími ulicami pri námestí, ktoré sa nevyvinuli. V tomto období sa stabilizovala zástavba severného a južného domoradia, ktorých hospodárske budovy sa nachádzali severne alebo južne, za domami. V neskoršom období sa pôdorysná štruktúra mesta výraznejšie nemenila. Dostavovali sa už len dvorové krídla, resp. dvorové objekty a domoradia sa rozširovali východným alebo západným smerom od stredu s farským kostolom. Značným zásahom, ktorý však nemal zásadný vplyv na vývoj pôdorysu, bola výstavba neznámeho objektu východne od farského kostola (po ktorom sa zachovali len suterénne priestory), ďalej výstavba hostinca a vozárne v širšej časti námestia východne od farského kostola a nakoniec veľká prestavba samotného farského kostola v rokoch 1808 – 1820, kedy bol starý kostol nahradený novým, značne väčším a dominantnejším. Dôležitý prameňom pre poznanie vývoja pôdorysu mesta je prvé

vojenské mapovanie z roku 1769 (*foto č. 1*), potom presnejšie druhé vojenské mapovanie z roku 1821 (*foto č. 2*), ktoré potvrdzujú vyššie opísaný predpokladaný vývoj mesta. Katastrálna mapa mesta z roku 1872 (*výkres č. 4*) zachytáva už stav približne ako dnes (v plošnom rozsahu PZ). V priebehu druhej polovice 19. storočia a 20. storočia, kedy bola pôdorysná štruktúra už stabilizovaná a mesto zároveň pomaly hospodársky upadalo, dochádza už len k úpravám jednotlivých nehnuteľností v už danom pôdorysnom rozsahu.

B.1.2. Systém mestského opevnenia

Hniezdne nemalo mestské opevnenie.

B.1.3. Vývoj a súčasný stav parcelácie v pamiatkovom území

Medzi najvýznamnejšie hodnoty PZ patrí nepochybne takmer intaktne zachovaná historická parcelácia územia. Na celej ploche pamiatkového územia sa totiž nachádza len jedna novostavba, ktorá výraznejším spôsobom narušila pôvodnú historickú štruktúru územia (obchodná stavba Jednota). Dochovaná historická parcelačná štruktúra je výsledkom kontinuálneho vývoja od čias založenia sídla v závere 13. storočia. Úzka pozdĺžna parcela je typickým mestským prvkom, je nevyhnutnou a charakteristickou súčasťou mesta, nakoľko sa vyplynula z väčšej koncentrácie obyvateľstva na malom priestore. Malá parcela zároveň odráža nepriamo aj zamestnanie jeho obyvateľov. Poukazuje na to, že obyvatelia mesta sa venovali poľnohospodárskej výrobe v obmedzenom rozsahu, najmä pre vlastnú spotrebu. Veľkosť parcely vo väčšine miest určovala šírka tradičného, kolmo orientovaného viacpriestorového jednotraktového domu tak, aby úzkym dvorom mohol prejsť ešte aj voz s nákladom. Základným znakom väčšiny parciel bola teda ich prejazdnosť. Do dvora sa vstupovalo hlavným vstupom z ulice, a to buď formou voľného, resp. krytého prejazdu tvoriaceho súčasť domu. Dvorová, drevená zástavba bola umiestňovaná spravidla tak, aby sa dvorom mohlo plynule prechádzať. Zastavaná časť dvorov na opačnom konci bola spravidla ukončená v celej šírke parcely prejazdnými stodolami.

Na počiatku novoveku v ešte bežnej drevenej štruktúre je nutné počítať s pokračujúcim vývojom drobných úprav šírky parciel na plochách s drevenou zástavbou. Parcelačná štruktúra sa však na námestí začína stabilizovať výstavbou murovaných meštianskych domov v 17. – 18. storočí. V tomto období dochádza aj k stabilizácii uličnej čiary. Obdobie záveru 18. – prvej polovice 19. storočia znamená výraznú stavebnú aktivitu, ktorá predstavovala stabilizáciu v parcelačnej štruktúre. K stabilizácii parciel dopomáhala najmä dostavba ďalších murovaných domov v 19. storočí. Stagnácia mesta od druhej polovice 19. storočia znamenala zakonzervovanie tradičnej parcelačnej štruktúry mesta. V tomto období nedochádza k výraznejším zmenám v parcelačnej štruktúre. V priebehu 20. storočia stagnácia sídla pokračovala, takže pôvodnú parceláciu narušila len zmieňovaná socialistická výstavba.

B.1.4. Charakteristika spôsobu zástavby, hmotová skladba, urbanistická kompozícia a rozsah zachovania historickej štruktúry

V období od 13. storočia do zrejme až konca 16. storočia si stavali mešťania na svojich parcelách trvácnejšie drevené objekty. Ich základom bol viacpriestorový dom zrejme zrubovej, resp. rámovej konštrukcie. Vedľa domu bol užší krytý, či voľný prejazd vedúci do

dvora. Na dom mohli nadväzovať ďalšie voľne stojace hospodárske stavby a objekty (maštale, dielne, sýpky, stodoly).

Najvýraznejší zásah do urbanistickej štruktúry predstavoval väčší ekonomický rozmach mesta v 16. – 18. storočí a jeho dôsledky v stavebnej činnosti. Najbohatší mešťania začínajú nahrádzať drevené domy murovanými, zväčša prízemnými obytnými stavbami. V ranom novoveku sa stabilizovala zástavba severného a južného domoradia, kde sa hospodárske budovy nachádzali severne alebo južne za domami.

V roku 1808 sa začal budovať súčasný rímskokatolícky kostol sv. Bartolomeja, ktorý bol dokončený v roku 1820.

V neskoršom období sa dostavovali už len dvorové krídla, resp. dvorové objekty meštianskych domov. Väčšina nadstavieb pochádza z 18. – 19. storočia. Východne od farského kostola bol postavený neznámy objekt (po ktorom sa zachovali len suterénne priestory), vystavaný bol hostinec a vozáreň v širšej časti námestia východne od farského kostola. V priebehu druhej polovice 19. storočia a 20. storočia dochádza už len k úpravám jednotlivých nehnuteľností v už danom pôdorysnom rozsahu. Najväčším zásahom v 20. storočí bola asanácia niekoľkých domov v JV časti námestia (v južnom domoradí) a výstavba budovy Jednoty a stravovacieho zariadenia, ktoré nevhodne prerušilo kontinuálnu zástavbu domoradia a vznikol tak zároveň objekt priečne cez niekoľko pôvodných parciel (*foto č. 126*). Výstavba budovy radnice na konci 19. storočia v taktiež južnom domoradí bola oveľa citlivejším zásahom do pôvodnej urbanistickej štruktúry mesta (*foto č. 63*). Historické jadro mesta sa vďaka stagnácii zachovalo do súčasnosti bez väčších negatívnych zásahov.

B.1.5. Dominanty a výškové zónovanie pamiatkového územia

Dôležitým prvkom zachovanej historickej urbanistickej štruktúry pamiatkového územia je okrem pôvodnej pôdorysnej dispozície, parcelácie, charakteristického spôsobu zástavby na jednotlivých parcelách aj výška tradičnej zástavby. Výška historickej zástavby je významným dokladom postavenia mesta. Pre všetky historické mestá je pritom charakteristická koncentrácia najmajetnejšieho obyvateľstva v jeho jadre. Preto najvyššie – dvojpodlažné stavby sa v PZ Hniezdne sústreďujú v strednej časti šošovky (*významné pohľady v pamiatkovom území č. 3, 4*) a zástavba sa smerom na východ a na západ znižuje na jednopodlažnú (*významné pohľady v pamiatkovom území č. 1, 5*).

Prirodzenou historickou dominantou je solitérny objekt rímskokatolíckeho farského kostola sv. Bartolomeja v strede rozšíreného ulicovitého námestia v západnej časti PZ.

Jediná hmotovo rušivá novodobá stavba – objekt Jednoty na parcele 75/2 je výškovo akceptovateľná, keďže úrovňou osadenia podstrešnej rímsy ani úrovňou hrebeňa strechy nepresahuje výšku historických objektov v PZ Hniezdne.

B.1.6. Silueta, panoráma územia, obraz sídla v krajine, konfigurácia terénu, hodnotné pohľadové uhly v rámci krajiny

Silueta a panoráma pamiatkového územia je determinovaná predovšetkým konfiguráciou terénu a výškovou zonáciou zástavby. Územie PZ sa nachádza na rovinatej terase orientovanej v smere hlavnej komunikačnej osi západ – východ. Na severnej strane za hospodárskymi stavbami sa okolitý terén prudko zvažuje do kopcov. Táto členitosť terénu určuje body v krajine, z ktorých je pozorovateľná silueta a panoráma pamiatkového územia (*viď pohľady na pamiatkové územie zaznačené vo výkrese č. 1 a časti fotodokumentácia*).

Historickú siluetu PZ vytvára dominanta kostola spolu s výškovým členením ostatnej zástavby.

B.1.7. Piata fasáda – strešná krajina

Strecha od vzniku obydľia tvorí jeho neoddeliteľnú súčasť a zároveň je ukončujúcim prvkom architektúry. Jej hlavnou funkciou je ochrana stavby pred poveternostnými vplyvmi, ktoré majú negatívny vplyv na jej jednotlivé konštrukcie. Strechy okrem toho dotvárajú architektonický výraz samotného objektu, ulice a sídla.

V čase založenia mesta, pred združením (spojením) domov tvoriacich radovú zástavbu, tvorili samostatne stojace obytné domy pravdepodobne prízemné drevené stavby s voľným dvorom k susednému objektu. Zastrešené boli pravdepodobne sedlovými strechami, s kolmo orientovaným hrebeňom a drevenými štítmí do ulice, tak ako je to možné vidieť dodnes na dochovaných tradičných ľudových domoch vo vidieckom prostredí. V období renesancie sú niektoré murované domy už dvojpodlažné s murovanými štítmí orientovanými do ulice a sedlovými strechami s hrebeňmi rovnako orientovanými ako u predošlých stavieb. Objavujú sa však už aj strechy s orientáciou hrebeňa, ktorý je rovnobežný s námestím. Medzi strechami sa objavujú z tehly murované štíty, ktoré presahujú nad strešné roviny (určitý spôsob ochrany pred šírením požiaru), v podkroviach sa objavuje keramická (tehlová) pôjdová dlažba. Dochádza k výraznej úprave striech tvarom, sklonom aj krytinou.

Neodmysliteľným funkčným, ale aj architektonickým prvkom striech boli komíny, predchodcami ktorých boli zužujúce sa otvorené dymníky, odvádzajúce dym z priestoru čiernej kuchyne, ktorá bola neoddeliteľnou súčasťou meštianskeho domu, predovšetkým hlavného objektu, ale aj dvorového krídla. V minulosti sa hlavice komínov menili a rôzne tvarovali. Staršie sú ukončené zúženou komínovou hlavou, resp. murovaným oblúkom chrániacim prieduch a dosadajúce na komínovú rímsu. Z dvoch protiľahlých strán sú hlavice perforované väčšími kruhovými otvormi umožňujúcimi odvod dymu. Mladšími sú hlavice ukončené rovnou strieškou, vztýčenou na rohoch murovanou tehlovou konštrukciou - pilierikmi. Medzi podporami rovnej striešky boli na všetkých štyroch stranách hlavice pravouhlé otvory na odvod dymu. Ďalším najčastejšie vyskytujúcim sa typom sú komíny ukončené hlavicami so sedlovými strieškami. Pod týmito strieškami boli oproti sebe po jednom resp. dvoch kruhových otvorov. Okrem komínov s jedným prieduchom, bolo častým riešením na meštianskych domoch, predovšetkým v priestore hlavných objektov mohutnejšie komínové telo so združenými prieduchmi, dvomi, resp. tromi. Všetky komínové telesá boli rovnako ako presahujúce štítové murivá striech v exteriéri omietané.

Funkčným, ale aj umelecko-remeselným prvkom uplatňujúcim sa v strešných rovinách boli vikiere malých rozmerov. Ako vidíme na historických aj súčasných fotografiách (napr. dom č. 16, 19, 20, 23, 85, 86, 93, 100, či 124 alebo 130), ich oplechovania boli často dekoratívne riešené klampiarske konštrukcie. Vikiere slúžili na prevetrávanie podkrovi, ktoré nebývali zobytnené.

Vrchnú vrstvu strešného plášťa pohľadovo prístupnú z exteriéru tvorí strešná krytina. Od založenia mesta bol na meštianskych domoch používaný ako krytina výhradne štiepaný šindel. V neskoršom období pribúda tvrdá pálená keramická krytina (nespalná krytina - pravdepodobne bobrovka, neskôr tzv. francúzska dvojdrážková), ktorá sa najskôr uplatňuje na významnejších stavbách ako bol napr. farský kostol. Po požiaroch v druhej polovici 19. storočia a na začiatku 20. storočia, kedy väčšina striech v meste vyhorela, bola na nové väznicové krovové konštrukcie používaná prevažne plechová krytina strihaná do pásov.

B.1.8. Architektonické, umelecko–historické a výtvarné hodnoty objektov pamiatkového územia

Najpočetnejším typologickým druhom zastúpeným v PZ Hniezdne je tradičný najčastejšie dvojtraktový trojosový dom s prejazdom a niekde aj dvorovým krídlom. K hromadnej výstavbe takýchto domov dochádza v období neskorkej renesancie (17.-18. storočie).

Veľká časť priestorov v murovaných domoch bola zaklenutá valenými klenbami s výsečami, väčšie miestnosti alebo prístavby boli kryté trámovými stropmi. Výzdoba domov pozostávala zo štukovej výzdoby na klenbách (prevažne len jednoduché florálne ornamenty, staršie ranorenesančné geometrické vzory sa veľmi nestihli rozšíriť), výtvarnej výzdoby na hlavných fasádach, či rytej výzdobe na trámoch stropov. V priebehu 18. a 19. storočia boli priestory prekrývané valenými klenbami s plytšími výsečami, prípadne segmentovými klenbami alebo plackami.

Okrem murovaných konštrukcií a štukových výzdob klenieb v interiéroch sa táto stavebná etapa odrazila aj na výtvarnom členení fasád. Najvýraznejším reprezentantom je baroková ornamentálna fasáda domu č. 114, či klasicistické figurálne maľby na fasáde domu č. 229. V priebehu 19. storočia bolo mnoho fasád upravených v duchu klasicizmu, avšak len použitím jednoduchých profilovaných ríms a lizénových rámov (napr. domy č. 4, 5, 6, 10, 13, 79, 100, 113, 128, 227, 228). Etapa historizmu a nastupujúcej secesie sa prejavila z dôvodu stagnácie sídla len na niektorých objektoch (85, 93, 106 208, 211).

Pre domy na námestí je charakteristický široký vstup do prejazdu. Pre staršie obdobie sú charakteristické otvory s polkruhovým uzáverom, od druhej polovice 19. storočia sa presadzujú otvory so segmentovým, resp. rovným nadpražím. Vstupy do prejazdov niekoľkých objektov sú rámované zvyškami kamenných portálov (pätníky, hlavice atď.)

Zástavba vo východnom a západnom ukončení PZ je značne jednoduchšia, zväčša bez výraznejšieho výtvarného členenia.

Významné architektonické a výtvarné detaily sa nachádzajú na rímskokatolíckom farskom kostole sv. Bartolomeja. Objekt je významným reprezentantom klasicistického umenia na Slovensku. Význam znásobuje predovšetkým fakt, že klasicistická sakrálna architektúra má v porovnaní s inými slohmi na našom území pomerne menšie zastúpenie. V plnej výrazovej hmote zachovaný rozmerný kostol je v regióne ojedinelosťou a patrí medzi reprezentatívne objekty z obdobia klasicizmu s dochovanou väčšinou architektonických a výtvarných detailov: okenné otvory so zdobnými šambránami a historickými výplňami, vstupné otvory – kamenné portály s reliéfnou výzdobou a historickými výplňami, štuková výzdoba fasád (východný múr svätyne – imitované volské oko, múry veže – florálna štuková výzdoba nad oknom 2.NP a okolo šambrán otvorov na 4. NP), vázy na atike na západnej fasáde, štuková výzdoba západného múru v interiéri lode (empora), nástenná maľba v sakristii z prelomu 19. - 20. stor, primárny mramorový stĺp s nápismi.

Areál kostola dopĺňa barokový trojičný stĺp západne od objektu. Trojičný stĺp vznikol pri staršom kostole zrejme v 18. storočí, vytvorený bol z červeného mramoru. V roku 2002 bol stĺp obnovený a pôvodné barokové súsošie akademicky reštaurované - nahradené presnou kópiou. Vo východnej časti areálu kostola sa nachádza kaplnaku - božia muka zo začiatku 19. storočia. Murovaná kaplnka má pôdorys v tvare štvorca, vo vrchnej časti je glorieta so segmentovými arkádami – na každej strane otvory so segmentovými záklenkami s podkasaním, rovnými ostienami, bez výplne. Otvory majú jednoduchú pásovú šambránu. Malý interiér je krytý českou plackou, uprostred sa nachádza kamenná socha sv. Jána Nepomuckého.

B.1.8.1. Objekty nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok na území Pamiatkovej zóny Hniezdne

Národná kultúrna pamiatka (ďalej aj „NKP“) je hnutelná alebo nehnuteľná vec pamiatkovej hodnoty, ktorá je z dôvodu ochrany vyhlásená za kultúrnu pamiatku. Ak ide o archeologický nález, kultúrnou pamiatkou môže byť aj neodkrytá hnutelná vec alebo neodkrytá nehnuteľná vec, zistená metódami a technikami archeologického výskumu.

Zoznam nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok v PZ Hniezdne zapísaných v Ústrednom zozname pamiatkového fondu:

č.ÚZPF	Unifikovaný názov NNKP	Unifikovaný názov PO	Or.č.	Súp. č.	Parc. č.	Bližšie určenie PO
872 / 1	KOSTOL S AREÁLOM	KOSTOL	241	241	1/2	r.k.sv.Bartolomeja
872 / 2	KOSTOL S AREÁLOM	KAPLNKA	0	0	1/4	sv. Ján Nepomucký
872 / 3	KOSTOL S AREÁLOM	SÚSOŠIE NA STĽPE	0	0	1/3	sv. Trojica
4025 / 1	RADNICA	RADNICA	1	1	120	radová
4026 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	2	2	124	prejazdový, radový
4027 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	3	3	139	prejazdový, radový
4028 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	4	4	141	prejazdový, radový
4029 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	7	7	148	prejazdový, radový
4030 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	10	10	156	prejazdový, radový
4031 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	12	12	160	prejazdový, radový
4032 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	13	13	162/1-2	prejazdový, radový
4033 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	15	15	166	prejazdový, radový
4034 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	16	16	168	prejazdový, radový
869 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	17	17	170	prejazdový, radový
4036 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	18	18	172	prejazdový, radový
4037 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	19	19	174	prejazdový, radový
4038 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	21	21	178	prejazdový, radový
4040 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	76	76	296	prejazdový, radový
4041 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	78	78	302/2	prejazdový, radový
4042 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	79	79	304/1	prejazdový, radový
4043 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	80	80	306	prejazdový, radový
4044 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	82	82	310	prejazdový, radový
4045 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	85	85	316	prejazdový, radový
4046 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	86	86	318	prejazdový, radový
4047 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	87	87	320	prejazdový, radový
4048 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	89	89	324	prejazdový, radový
4049 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	90	90	326	prejazdový, radový
4050 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	93	93	332	priechodový, radový
4051 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	94	94	334	prejazdový, radový
4052 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	95	95	336	prejazdový, radový
4053 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	96	96	338	prejazdový, radový
4054 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	97	97	340/2	prejazdový, radový
4055 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	99	99	344	priechodový, radový
4056 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	100		346	priechodový
4057 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	101	101	348	prejazdový, radový
4058 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	102	102	350	prejazdový, radový
4059 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	103		352	priechodový
870 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	104	104	354	prejazdový, radový
4060 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	105	105	356	prejazdový, radový
4061 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	106	106	358	priechodový, radový
4062 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	107	107	361	prejazdový, radový
4063 / 1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	108	108	363	prejazdový, radový

4064	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	109	109	365	prejazdový, radový
871	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	110	110	367	prejazdový, radový
4065	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	111	111	369	prejazdový, radový
4066	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	112	112	371	prejazdový, radový
4067	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	113	113	373	prejazdový, radový
4068	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	114	114	375	prejazdový, radový
4069	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	116	116	379	prejazdový, radový
4070	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	119	119	385	radový
4071	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	120	120	385	prejazdový, radový
4072	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	123	123	391	priechodový, radový
4073	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	128	128	401	prejazdový, radový
4074	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	129	129	403	priechodový, radový
4075	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	226	226	79	prejazdový, nárožný
4076	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	227	227	82	prejazdový, radový
4077	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	228	228	86	prejazdový, radový
4078	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	229	229	89	prejazdový, radový
4079	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	230	230	92	prejazdový, radový
4080	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	231	231	95	prejazdový, radový
4081	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	233	233	99	priechodový
4082	/	1	ŠKOLA	ŠKOLA	234	234	102	chodbový, radový
4083	/	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	235	235	105	prejazdový, radový

B.1.8.2. Objekty navrhnuté na vyhlásenie za NKP

V súčasnej dobe neprebieha legislatívny proces vyhlasovania objektov v Pamiatkovej zóne Hniezdne za národné kultúrne pamiatky.

B.1.8.3. Objekty vytypované na vyhlásenie za NKP

Okrem nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok zapísaných v ÚZPF sa na území Pamiatkovej zóny Hniezdne nachádzajú aj ďalšie objekty s takým rozsahom pamiatkových hodnôt, že boli zaradené medzi vytypované na vyhlásenie za NKP:

- **dom č. 6 - fara s dvorovým objektom (parc. č. 146) - foto č. 68:** objekt pozostávajúci pôvodne z dvoch starších renesančných domov s viacerými architektonickými detailami, s hodnotnou klasicistickou fasádou. K objektu patrí aj jeden z mála dochovaných dvorových objektov z 18. - 19. storočia. Predmetný dom s dvorovým objektom má zachovanú pôvodnú dispozíciu s historickými konštrukciami a remeselnými detailami.
- **dvorový objekt za domom č. 96 (parc. č. 338):** pôvodný dvorový objekt meštianskeho domu z 18. storočia, jeden z mála sa vyskytujúcich dvorových objektov v PZ s viacerými historickými konštrukciami a remeselnými detailami.
- **suterén zaniknutého objektu (parc. č. 1/1, 1/4):** Suterénne klenuté priestory sa nachádzajú východne od kostola sv. Bartolomeja. Podzemné miestnosti tvoriace priečny trojtrakt majú pôdorys v tvare obdĺžnika s pozdĺžnou osou v smere V-Z. Vznik pivníc je možné podľa archívnych materiálov datovať na obdobie pred polovicou 18. storočia, keďže neskôr sa už (podľa dostupných prameňov) na danom mieste žiadna stavba nevyskytovala. Na mapových listoch 1. a 2. vojenského mapovania (foto č. 1, 2) a na katastrálnej mape z roku 1872 (výkres č. 4) sa na danom mieste nenachádzal žiaden objekt. Zároveň architektúra suterénov – kamenné valené klenby s lunetovými výsečami

a vetracími otvormi svedčia o výstavbe pred 18. storočím. Pravdepodobne sa jednalo o podzemné skladovacie priestory nadzemnej stavby v strede námestia, ktorá mala najskôr verejné využitie (obchodné ?, snáď podobné ako zistené „krámiky“ v Podolínci). Po zániku tejto neznámej stavby a po výstavbe nového klasicistického kostola na námestí v rokoch 1808 - 1820 bola nad suterénmi vybudovaná kaplnka, cez ktorú bol realizovaný vstup do podzemia. Suterénne priestory prestali byť využívané a dodnes sú opustené.

- **archeologická lokalita - kostol s cintorínom (parc. č. 1/1-4):** kryje sa s plochou jestvujúceho kostola sv. Bartolomeja a jeho bezprostredného okolia v približnom rozsahu jeho oplotenia, ktoré vymedzuje parcelu č. 1/1. Predpokladáme tu jednu z najstarších sakrálnych stavieb na území okresu Stará Ľubovňa. Dopusiaľ realizovaný archeologický výskum v areáli kostola mal len charakter obhliadky zemných prác. Výskum potvrdil existenciu kultúrnych vrstiev prikostolného cintorína (stredoveké a novoveké hroby), ako aj murované základové konštrukcie (asi stredovekého kostola s predpokladanou orientáciou v smere V – Z). V interiéri kostola je možné predpokladať aj existenciu murovaných krýpt. Je pravdepodobné, že areál kostola bol vymedzený murovanými základmi pôvodného stredovekého (nad zemou rovnako už nezachovaného) ohradného múru.

B.1.8.4. Objekty rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia

Objekty rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia PZ Hniezdne sú v grafickej časti Zásad ochrany pamiatkového územia, výkres 2 a 3 vyznačené hnedou farbou. Ide o objekty, ktoré nie sú zapísané v Ústrednom zozname pamiatkového fondu, sú postavené resp. upravované v rôznych obdobiach, majú rôzny stavebno-technický stav a rôznu úroveň architektonického a výtvarného výrazu. Spoločným znakom všetkých týchto objektov je ich vyhovujúce pôdorysné založenie rešpektujúce historickú pôdorysnú schému a parceláciu a také výškové usporiadanie a hmotovo-objemové parametre, ktoré nenarúšajú historickú urbanisticko-architektonickú skladbu Pamiatkovej zóny Hniezdne ako celku. Medzi objekty rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia boli zaradené i stavby, ktorých parametre i architektonické riešenie boli podriadené účelu budúceho využitia (hospodárske stavby vo dvoroch).

B.1.8.5. Objekty nerešpektujúce pamiatkové hodnoty územia

Objekty nerešpektujúce pamiatkové hodnoty územia Pamiatkovej zóny Hniezdne sú v grafickej časti Zásad ochrany pamiatkového územia, výkres 2 a 3 vyznačené žltou farbou. V PZ Hniezdne bola do tejto kategórie zaradená len jedna stavba:

- **tzv. Jednota** - objekt slúžiaci pre funkciu obchodu a stravovania (**parc. č. 75/2**) – *foto č. 126*: Stavba z poslednej tretiny 20. storočia sa nachádza vo východnej časti južného domoradia. Pred jej výstavbou došlo ku komplexnej asanácii starších (pôvodných) objektov na troch susediacich pôvodných parcelách. Súčasný objekt nerešpektuje historickú uličnú čiaru a svojím pôdorysným rozsahom narúša pôvodnú zastavovaciu schému a parceláciu. Hmotové riešenie stavby síce reflektuje v základnom princípe parametre okolitej historickej zástavby, zjednotenie osí hlavnej fasády však vytvára nepriaznivý dojem monolitu s minimálnym architektonickým vkladom a nezvládnutým detailom.

B.1.9. Archeologický výskum v pamiatkovom území

B.1.9.1. Stručný náčrt histórie archeologického výskumu v historickom jadre mesta

Napriek tomu, že obec Hniezdne mala v stredoveku štatút mesta, s archeologickým výskumom historického jadra sa začalo až v 90. rokoch 20. storočia, kedy sa realizovali iba obhliadky výkopov pre inžinierske siete. Jeden z výkopov, na námestí pred domom č. 131, porušil klenbu kamenného murovaného objektu. Objekt však nebol bližšie preskúmaný.

Nová etapa výskumu v historickom jadre mesta nastala až po roku 2002, keď stavebné zásahy do terénu sú podmienené realizáciou archeologického výskumu. Doterajšie výskumy sa sústredili predovšetkým na plochy verejných priestranstiev a plochy niektorých meštianskych domov.

B.1.9.2. Súpis archeologických výskumov a prieskumov

1. námestie – vo výkopoch pre inžinierske siete zachytené kultúrne vrstvy s novovekými nálezmi,
2. rímskokatolícky Kostol sv. Bartolomeja – v exteriéri pri južnom vstupe odkryté murované základové konštrukcie a kultúrne vrstvy,
3. dom č. 77 – preskúmané murované konštrukcie a kultúrna vrstva z novoveku,
4. dom č. 131 – vo výkope pre inžinierske siete zachytený do námestia predstúpený suterén a nálezy novovekej keramiky,
5. dom č. 139 – preskúmané novoveké kultúrne vrstvy,
6. domy č. 217, 218 – preskúmané novoveké kultúrne vrstvy, zachytená kováčska dielňa,
7. dom č. 230 – pred domom nájdený depot novovekých mincí.

B.1.10. Systém zelene pamiatkového územia

Na pamiatkovom území sa nenachádzajú objekty historickej zelene vyhlásené za kultúrne pamiatky v zmysle ustanovení pamiatkového zákona. Všetky objekty zelene v ich plošnej a priestorovej štruktúre sú súčasťou systému zelene pamiatkového územia. Systém zelene je ako celok jednou z pamiatkových hodnôt pamiatkového územia. Tak ako každé podobné územie aj Pamiatková zóna Hniezdne mala v dobe svojho urbanistického založenia len zbytkové plochy zelene, ktoré zostali po výstavbe stavebných objektov a po priznaní užívaných komunikácií. Tieto plochy mali charakter pestovateľských plôch a extenzívne využívaných ovocných záhrad alebo naturálny charakter.

Vývoj zelene

V historickom vývoji urbanistickej štruktúry pamiatkového územia zaujala zeleň na plochách a v priestore neoddeliteľné miesto. Vznikol tu ucelený systém zelene, ktorého plošné zastúpenie a priestorová štruktúra dotvárajú architektúru aj urbanistické usporiadanie.

Kvantitatívne parametre zelene sú v primeranom pomere k architektúre, avšak jej kvalitatívne ukazovatele v celkovom hodnotení nemajú požadovanú úroveň.

V spišskom mestečku neboli predpoklady pre zakladanie reprezentačných záhrad ani úpravu dvorov. Historická katastrálna mapa z roku 1869 nedokladuje žiadne cielene založené parkové úpravy na území vtedajšieho zastavaného územia.

Ako prvé vznikli po veľkej oprave kostola a výraznej stavebnej aktivite v 2. polovici 19. storočia výsadby uličných viacrakových stromových alejí na námestí a v okolí kostola - plnili úlohu tieniacich stromov (*foto č.4*). Postupne boli založené aleje aj v iných častiach územia, v línii pred severnými a južnými fasádami domoradia pozdĺž hlavnej komunikácie s postupnými dosadbami až do súčasnosti. Okolie kostola bolo v druhej polovici 20. storočia sekundárne vymedzené oplotením a postupne dosadené ďalšími druhmi listnatých aj ihličnatých drevín. Vo východnej časti pamiatkovej zóny na mieste pôvodnej zaniknutej zástavby bola vymedzená plocha, na ktorej bol neskôr založený obecný park. V záhradách a dvoroch boli len pestovateľské plochy doplnené ovocnými stromami.

Charakteristickým urbanistickým prvkom PZ Hniezdne je vnútorný priestor sídla vymedzený východo-západne orientovanou radovou zástavbou situovanou v severnej a v južnej časti, vymedzujúcou pozdĺžne ulicovité (vretenovité) námestie. Toto územie je v svahovitej modelácii klesajúcej zo severu na juh, čo znamená, že v južnej časti je klesanie mierne a v severnej časti je prevýšenie veľmi výrazné a zároveň určujúce pre prítomnosť porastov a spôsob sadovníckych úprav. V systéme zelene to znamená v severnej polohe prítomnosť plôch rodinných záhrad s ovocnými stromami situovanými väčšinou v svahu s minimálnym uplatnením klasických sadovníckych úprav, kým v južnej časti bola možnosť sadovnícky upraviť väčšie záhrady na rovinatom teréne.

Cielene upravené plošné dispozície boli a sú viazané hlavne na pozdĺžne vretenovité námestie s rozšírenou plochou ulice, kde sa nachádzal farský kostol a zužujúce sa na východnej a západnej strane. Z výsadby stromových drevín v pravidelnom spone a rytme je zrejmé, že úprava na námestí a v okolí kostola mala charakter uličnej viacrakovej aleje, ktorej pôvodné druhy sa zachovali v redukovanom počte dodnes. V polovici 60-tych rokov 20. storočia bolo bezprostredné okolie kostola vymedzené novodobým oplotením na betónovej podmurovke s dvoma samostatnými bránkami. Oplotenie bolo sekundárne vložené do existujúcich uličných alejí, ktoré lemovali miestne komunikácie v dvoch pozdĺžnych líniiach už od konca 19. storočia.

Koncom 19. storočia boli v línii pred južnými fasádami severného domoradia a tiež v línii pred severnými fasádami južného domoradia vysadené lipové aleje (*lipa malolistá – Tilia cordata*), ktoré boli v zúžených miestach v západnej časti južného a severného domoradia a vo východnej časti severného domoradia prerušené (*foto č. 13, 21*). Do dnešnej doby sa súvislá lipová aleja zachovala len pred južným domoradím. Stromové lipy sú vysadené v súvislom líniovom trávnom páse zelene. V niektorých miestach sa zachovali v zatravnenej ploche pred južným domoradím betónovými obrubníkmi vymedzené kvetinové záhony.

Od polovice 20. st. nastali v systéme zelene zmeny súvisiace so spoločenskými zmenami. V pamiatkovom území pribudli viaceré laické dosadby rôznorodých druhov s prevahou kríkových aj stromových ihličnatých druhov (*smrek obyčajný – Picea abies*, *tuja západná – Thuja occidentalis* a ďalšie). V posledných rokoch bola realizovaná úprava námestia a s tým súvisiace postupné odstraňovanie prerastených ihličnatých stromov z uličných alejí. Zároveň boli nevhodne ošetrované a radikálne redukované koruny starých stromov v PZ bez súhlasu Krajského pamiatkového úradu Prešov. Plochy zelene majú zabezpečenú štandardnú starostlivosť, ale systém zelene ako celok je potrebné prebudovať a doplniť tak, aby bol vhodným doplnkom postupne sa obnovujúcej historickej architektúry.

V 20. storočí bola na východnej strane námestia pri bývalom hostinci a vozárni po asanovaní stavebných objektov založená parková dispozícia v jednoduchej kompozícii.

V záhradách a dvoroch meštianskych domov bola porastová štruktúra tvorená prevažne z ovocných druhov stromov a kríkov. Plochy boli kamennými chodníkmi rozdelené na plochu úžitkovú a okrasnú a vo väčšine prípadov sa na dvore nachádzala aj studňa. Postupným vývojom boli v novodobej sadovníckej úprave ovocné stromy, kvitnúce kríky a trvalkové záhony nahrádzané ihličnatými druhmi drevín.

V súčasnosti sú v systéme zelene zastúpené kategórie:

- Zeleň uličných interiérov – verejných priestranstiev
- Zeleň samostatných parkových dispozícií
- Zeleň dvorov a záhrad
- Zeleň areálov

Zeleň uličných interiérov

Pôvodne v uliciach mesta cielene zakladané plochy zelene neboli. Ozelenenie bolo a doposiaľ je určované priznaním komunikačných ťahov, ich intenzita tiež určuje spôsob a rozsah prítomnosti sprievodných zelených plôch.

Zbytkové plochy naturálnej zelene, ktoré po oboch stranách lemujú stredovú vozovku, sú v severnej aj južnej časti námestia (pôvodná stredoveká cesta) medzi komunikáciou a travertínovým chodníkom pred severným aj južným domoradím. Medzi domoradím a stredovou komunikáciou v južnej časti pamiatkového územia je jednostranný líniový pás zelene s pravidelnou lipovou alejou. Na ostatných líniových pásoch zelene sa súvislá lipová aleja nezachovala. V severnej časti sa v líniových pásoch nachádzajú len zbytky pôvodnej aleje, ktoré sú doplnené laickými výsadbami s prevahou ihličnatých drevín a listnatých kríkov, ktoré sú postupne pri úprave námestia odstraňované. Vo východnej a západnej časti pamiatkového územia sa nachádzajú len zatravnené líniové pásy medzi chodníkom a komunikáciou. Líniové pásy s alejou aj bez aleje sú prerušené spevnenými vjazdmi a prístupovými chodníkmi k jednotlivým vstupom do domov.

Všetky pôvodné línie alejí v uliciach pamiatkového územia boli založené ako predel medzi chodníkmi pozdĺž domoradia a vozovkou s cieľom oddeliť peší a ostatný pohyb na námestí.

V južnej časti rozšíreného zatravného pásu v polohe medzi areálom kostola a objektom Jednoty sú umiestnené ohraničené záhony so zmiešanou kvetinovo-kríkovou výsadbou, ktorá na verejných plochách v historickom prostredí nie je vhodná.

V súčasnosti prebieha obnova námestia formou čiastkových rekonštrukcií, ktoré však len čiastočne zvýšia estetickú úroveň uličného interiéru. Obmedzujúcim faktorom je aj absencia cestného obchvatu, ktorým by sa vylúčila cesta 1. triedy z námestia. Je potrebné zrealizovať úpravu námestia ako jednotný celok zodpovedajúci dnešnému štandardu a funkciám, avšak vo výraze rešpektujúcom historický vývoj a pamiatkové hodnoty.

Zeleň samostatných parkových dispozícií

V pamiatkovom území sa nachádza len jedna samostatná parková dispozícia vo východnej časti, ktorá vznikla v polovici 20. storočia pri bývalom hostinci a vozárni, po asanovaní stavebných objektov v jednoduchej kompozícii. Plocha lichobežníkového tvaru bola vymedzená betónovým múrikom s jednoduchou pravouhlou komunikačnou sieťou s betónovými obrubníkmi, v strede ktorej je situovaná studňa. Z historickej porastovej štruktúry sa nezachovali žiadne hodnotné dreviny. Novodobá sadovnícka úprava vznikla v 2. pol. 20. storočia, kde priestorovú porastovú štruktúru tvoria prevažne výsadby ihličnatých

stromov - tuja západná (tuja occidentalis), borovica limba (Pinus cembra) a jeden listnatý strom – pagaštan konský (Aesculus hippocastanum). Povrch vymedzených chodníkov a rozšírenej plochy okolo studne je zo zavalcovanej jemnej kamennej drviny. Vstupy do parku v dvoch polohách - v južnej a severnej - spája chodník, ktorý rozdeľuje plochu na dve časti - východnú a západnú. Tento chodník kolmo pretína ďalšie dva chodníky, ktoré prebiehajú súbežne s oplotením. Pri upravenej studni v centrálnej polohe sú umiestnené aj parkové lavičky. Chodníky sú vymedzené betónovými obrubníkmi a ich povrchová úprava je zo sypanej kamennej drviny.

V súčasnosti prebieha rekonštrukcia chodníkov a následne sadovnícka úprava parkovej dispozície, ktorej cieľom je postupne odstrániť ihličnaté druhy drevín a nahradiť ich listnatými stromami rôzneho druhového zloženia tak, aby sa vytvoril hodnotný priestor s vyváženými proporčnými väzbami architektúry a zelene.

Zeleň dvorov a záhrad

Dvory a záhrady jednotlivých meštianskych, rodinných a ostatných domov v pamiatkovom území si v svojom vývoji zachovávajú funkčno-účelový princíp existencie. Úpravy sú viazané na ich využívanie a v závislosti na spôsobe využívania sa aj menia. Vo väzbe na vstupy a priechodové chodby sú komunikačné trasy s rôznym povrchovým spevnením, najčastejšie je uplatnený monolitický betón, betónové tvárnice a dlažby z prírodného kameňa. Ostatná zbytková plocha je plochou zelene s porastovou štruktúrou závislou na veľkosti plochy, najviac sú zastúpené trávnikové plochy a nízke, väčšinou ovocné stromy či vyššie kry. V dvoroch meštianskych domov prevládajú neupravené plochy. Okrasné upravené individuálne záhrady sa vyskytujú len sporadicky, skôr majú prevahu záhrady využívané ako úžitkové. Ak sú aj upravené, majú novodobý výraz (vo výsadbách sú uplatňované ihličnaté druhy rodu tuja) a tak ich úpravy nezodpovedajú pamiatkovým hodnotám PZ. V pamiatkovom území v dvoroch a záhradách však nie je určujúci spôsob využívania zelene, ale úroveň systematickej údržby všetkých typov zelených plôch. Práve tradičná kombinácia okrasnej časti s trávnikovými plochami, jednoduchého spevnenia komunikačných trás a prítomnosť pestovateľských plôch a ovocných stromov v dvoroch a záhradách je vo väzbe na historickú architektúru vhodnou úpravou.

Zeleň areálov

V pamiatkovom území sú areály viazané na sakrálne stavby. Ide o areál rímskokatolíckeho kostola a archeologickej lokality vytypovanej na vyhlásenie za NKP.

Areál Rímskokatolíckeho kostola sv. Bartolomeja tvorí rovinatá plocha nepravidelne oválneho tvaru vymedzená architektúrou kostola, stavbou kaplnky a ohradovým múrom. V južnej časti sú v úseku pozdĺž kostola zachované 3 pôvodné alejové stromy a sú v areáli kostola, kým v severnej časti je ich zachovaných 5, ale len 2 sa nachádzajú v areáli. Ide o dva jasene štíhle (*Fraxinus excelsior*) a ostatné sú lipy malolisté (*Tilia cordata*). Je však jednoznačné, že išlo o uličné aleje a nie úpravu okolia kostola. Od 60-tych rokov 20. stor. do areálu pribudlo viacero mladších dosadiel a zapestované sú aj prerastené nálety, ktorých estetická a sadovnícka hodnota nie je vysoká. V mladších výsadbách sú lipy, jasene a smreký obyčajné. Pred západným vstupom je pôvodná pravouhlá veľkoplošná travertínová dlažba, ostatné časti sú asfaltové. Terajšie pešia sieť bola vložená do pôvodnej aj dnes čitateľnej úpravy, osovo viazanej na hlavný vstup a na barokové súsošie. Betónové obrubníky doposiaľ vymedzujú medzivojnovú úpravu predpolia západného vstupu spojeného s úpravou dispozície barokového súsošia. Široký chodník viedol osovo k západnému vstupu do kostola a v polohe barokového súsošia bola rozšírená štvorcová plocha v strede so súsoším. Povrch vymedzených chodníkov a rozšírenej plochy bol zo zavalcovanej jemnej kamennej drviny.

Dnes tento chodník končí v plote, jeho stredová časť je zachovaná, kým pred vstupom do kostola je v strede novodobý asfaltový chodník. Tieto dve cez seba preložené dispozície sú ešte doplnené neskoršími zásahmi – betónové rigoly, veľkým riečnym kameňom prekryté odvodňovacie rigoly, spevnenie okolo misijného kríža, nášľapové tvárnice pri juhovýchodnej bránke. Okrem spevnení rôznych tvarov a materiálov vnáša chaos do dispozície množstvo zabezpečených náletov a kvetinové záhony lemujúce všetky pešie chodníky. Ostatné plochy tvoria zaburinené trávniky. Postupne pribúdajúce prvky biotické aj abiotické neprimerane zahusťujú malú plochu v okolí kostola, a tak jej väzba na architektúru nie je čitateľná. Návrat k pôvodnej jednoduchej koncepcii, ktorá ako uličná úprava stredovej šošovky námestia spolu s akcentovaním barokového súsošia v jednoduchej koncepcii bola slohovo k architektúre kostola čistejšia. Jej obnoviteľnosť je aj možná aj žiaduca. Areál kostola esteticky dopĺňa barokový trojičný stĺp západne od objektu a božia muka zo začiatku 19. storočia vo východnej časti areálu kostola, kde sa nachádzajú aj zaklenuté pivnice doposiaľ nezistenej nadzemnej budovy a studňa. Tento priestor je možné sadovnícky upraviť ako oddychovú časť so situovaním drobnej architektúry.

Systém zelene pamiatkového územia nesie mestotvorné znaky (aleje, líniové trávnaté pásy, samostatná parková dispozícia, zeleň sakrálneho areálu), ale je tu v značnej miere prítomný aj vidiecky typ ozelenenia (zbytkové plochy zelene sprevádzajúce komunikácie, zeleň dvorov a záhrad). Práve táto vzájomná výrazová kombinácia je z hľadiska záujmov zachovania a ochrany historickej zelene ako neoddeliteľnej súčasti zachovaného urbanizmu základným postulátom pre jej obnovu.

Zeleň či už v upravenej alebo naturálnej podobe má v urbanistickej štruktúre pamiatkového územia svoje nezastupiteľné miesto. Udržanie a jej obnova v súlade s pamiatkovými hodnotami a na vysokej estetickej úrovni môžu priniesť do pamiatkového územia nový užívateľský komfort.

B.2. Pamiatky histórie

V PZ Hniezdne sa pamiatky histórie nenachádzajú.

B.3. Súpis zistených historických názvov obce

V obci Hniezdne sa historicky nachádzala len jedna ulica, ktorá nebola pomenovávaná.

Zistené historické názvy obce:

- Knysen (1286)
- Kniesen, Gnazdna (1786)
- Gnézda, Kniesen, Gňazda, Gňazdy (1808)
- Gnezda (1863)
- Gnézda (1873-1913)
- Gniazda (1920)
- Gňazdá (1927-1948)
- Hniezdne (po r. 1948)⁶

⁶ Majtán, M.: *Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1972, str. 135

C. Vyhodnotenie pamiatkových hodnôt územia a odôvodnenie jeho ochrany

Za historické urbanistické usporiadanie územia PZ Hniezdne pre účely týchto zásad považujeme stav, ktorý korešponduje so stavom zdokumentovaným v katastrálnej mape z roku 1872 a ďalším stavebným vývojom v 1. polovici 20. storočia v súlade s historickým urbanizmom.

C.1. Urbanisticko-historické hodnoty štruktúr pamiatkového územia

- **Zachovaná historicky vyvinutá urbanistická štruktúra čitateľná v pôdorysnej dispozícii pamiatkového územia:**
 - vretenovité (šošovkovité) námestie so západno-východnou orientáciou - špecifický typ východoslovenského mesta
 - rytmus zachovanej stredovekej parcelácie
 - spôsob situovania objektov historickej štruktúry na parcele
 - charakteristická intenzita zastavania pozemkov
- **Zachovaná historicky vyvinutá silueta a panoráma prezentovaná vo významných interiéroch i diaľkových pohľadoch na pamiatkové územie determinovaná:**
 - situovaním architektonickej dominanty (kostol) v území
 - výškovým zónovaním - gradáciou ostatnej historickej zástavby (zostupná hladina vo výške zástavby na parcele od hlavného objektu po dvorové krídlo, zostupná hladina výšky zástavby od centra PZ po okrajové časti)
 - konfiguráciou terénu – daná historicky zastabilizovanou niveletou
- **Zachovaná historicky vyvinutá objektová skladba pamiatkového územia pozostávajúca z:**
 - objektov NKP, objektov vytypovaných na vyhlásenie za NKP a historických objektov rešpektujúcich pamiatkové hodnoty územia – typologické druhy:
 - a) radová uličná zástavba hlavných objektov s niekoľkými aditívne radenými dvorovými krídlami a niekoľkými samostatne stojacimi dvorovými objektmi – zástavba rešpektujúca stredovekú parceláciu
 - b) hospodárske objekty (pôvodne stodoly) v ukončení pozdĺžneho dvora (v závere súčasných parciel)
 - c) solitérna architektonická a urbanistická dominanta územia (kostol) a solitérny objekt v rozšírení šošovky vo východnej časti PZ
 - záhrad, dvorov, nádvorí a ostatných nezastavaných plôch
 - celého systému zelene
 - plôch historicky trasovaných komunikácií a verejných priestranstiev – historicky vyvinutého komunikačného systému

- **Zachovaný historicky vyvinutý architektonický výraz štruktúr pamiatkového územia:**
 - symbióza architektonických hodnôt jednotlivých objektov a štruktúr spolupôsobiacich v celkovom obraze pamiatkového územia:
 - a) exteriérový výraz historických prvkov a štruktúr pamiatkového územia – stavieb, funkčnej náplne nezastavaných plôch i prvkov uličného interiéru – z pohľadu pasanta
 - b) piata fasáda – strešná krajina

C.2. Architektonicko-historické hodnoty objektov pamiatkového územia

- **Typologické druhy architektúr v pamiatkovom území:**
 - meštianske domy v radovej zástavbe na úzkych stredovekých parcelách – prevažne dvojtraktového prejazdového typu niekde s dvorovými krídlami
 - hospodárske objekty (pôvodne stodoly) v ukončení pozdĺžneho dvora
 - sakrálné, verejné a a školské stavby – solitéry (kostol, kaplnka, súsošie na stĺpe) i ako súčasť radovej zástavby (fara, pôvodná škola, radnica) s autentickou skladbou podmienenou funkciou, dobou vzniku a ich ďalším vývojom
 - stavby v archeologickej polohe – suterén zaniknutého objektu a ďalšie predpokladané zatiaľ neodkryté objekty
- **Hmotovo-priestorové riešenie a architektonický výraz exteriéru historických objektov v pamiatkovom území:**
 - výškové zónovanie zástavby – podlažnosť, výška korunnej rímsy a úroveň hrebeňa strechy
 - architektonické členenie fasád
 - tvary striech
 - historické architektonické tvaroslovie uplatnené na exteriéri objektov
- **Ostatné historické architektonické prvky v pamiatkovom území:**
 - oplotenia, nezastavané plochy dvorov, zeleň, parcelačné múry, spevnené plochy, studne a iné
- **Komplexné architektonické riešenie objektov v pamiatkovom území z hľadiska historického dokumentu:**
 - historické objekty vo svojej materiálnej podstate prezentujúce dosiahnutú úroveň vývoja stavebných technológií a konštrukčných riešení v dobe svojho vzniku
 - objekty ako hodnotné doklady stavebno-historického a architektonického vývoja konkrétneho typologického druhu stavby od doby vzniku po súčasnosť

C.3. Umelecko-historické hodnoty objektov pamiatkového územia

- **Výtvarné a umelecko-remeselné prvky exteriéru objektov NKP a tiež historických objektov vhodne dotvárajúcich prostredie a vytipovaných na vyhlásenie za NKP v pamiatkovom území:**
 - štuková, sochárska a maliarska výzdoba fasád objektov
 - tesané kamenné prvky ako súčasť stavby – plastiky, portály, ostenia okien, rímsoy, nápisové dosky, reliéfy a iné
 - výplne okenných a dverných (vstupných) otvorov
 - kovové prvky - okenné mreže, kovania výplní, klampiarske doplnky striech
- **Ostatné výtvarné a umelecko-remeselné prvky v pamiatkovom území :**
 - barokové súsošie sv. Trojice na stĺpe

C.4. Kultúrne a pamiatkové hodnoty archeologických nálezov a nálezísk

- **Celá plocha PZ Hniezdne je evidovanou archeologickou lokalitou s nasledujúcimi prameňmi:**
 - nehnuteľnými (obytnými či hospodárskymi) nálezmi dokumentujúcimi prvotnú nemurovanú zástavbu
 - nehnuteľnými nálezmi dokladajúcimi vývoj zástavby na jednotlivých parcelách, ako aj zmeny v parcelácii územia
 - murovanými konštrukciami najstarších stavebných fáz objektov sakrálnej architektúry
 - plochami prikostolných cintorínov
 - hnutel'nými nálezmi dokumentujúcimi materiálnu kultúru meštianskej domácnosti, ako aj inventár tunajších dielní

C.5. Odôvodnenie ochrany pamiatkového územia

Všetky vyššie vymenované pamiatkové hodnoty vytvárajú jedinečný integrálny celok, v ktorom každá zo špecifikovaných hodnôt - okrem svojej osobitnej hodnoty - spolupôsobí a má nezastupiteľné miesto v jedinečnom a pre PZ Hniezdne charakteristickom vzhľade a výraze.

Časť III.

Zásady ochrany pamiatkového územia Pamiatková zóna Hniezdne

Všeobecné požiadavky ochrany pamiatkového fondu do územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia – podklad pre spracovanie územno-plánovacej dokumentácie

Zásady ochrany pamiatkového územia Pamiatková zóna Hniezdne boli spracované na základe Usmernenia Pamiatkového úradu SR k spracovaniu dokumentácie „Zásady ochrany pamiatkového územia“. Zásady sú podľa § 29 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov súčasťou priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, ktorý je podkladom na spracovanie územno-plánovacej dokumentácie podľa osobitného predpisu.

A. Všeobecné požiadavky pre pamiatkové územie PZ Hniezdne

1. Zachovať, chrániť a regenerovať historickú urbanistickú štruktúru PZ Hniezdne tvorenú historickou pôdorysnou štruktúrou sídla, historickou parceláciou a hmotovou skladbou historickej zástavby.
2. Zachovať pamiatkové hodnoty územia PZ Hniezdne.
3. Pojem „pamiatková hodnota“ je definovaný ako „súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umelecko – remeselných hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany“.
4. Rozsah pojmu „pamiatková hodnota“ predstavuje súbor charakteristík jednotlivých vecí, alebo súboru vecí – originalita, autenticita, kvalita, kvantita, forma, obsah, spôsob, doba vzniku, zmeny vplyvom času (patina, deformácia), vývoj, jedinečnosť, celistvosť, výskyt, funkcia, lokácia, typ, autor, kontext, materiál, vzťah a tiež vzájomné vzťahy medzi jednotlivými charakteristikami v možných kombináciách. Originálnosť a autenticita tvoria nosné charakteristiky rozsahu pojmu „pamiatková hodnota“.
5. Nositeľmi pamiatkových hodnôt pamiatkového územia sú jednotlivé nehnuteľné národné kultúrne pamiatky (ďalej aj „NKP“) situované na území PZ Hniezdne, historické nehnuteľnosti v pamiatkovom území a nositeľom pamiatkových hodnôt je tiež plošne vymedzené územie Pamiatkovej zóny Hniezdne ako urbanistický celok.
6. Princíp zachovania materiálnej a ideovej autenticity NKP ako originálu vyjadruje všeobecnú požiadavku na dôslednú ochranu hodnotnej zachovanej hmotnej súčasti NKP so zachovaním jej podoby a formy s rešpektovaním historického vývoja a premien pamiatky.

7. Princíp zachovania kontinuity vyjadruje základnú požiadavku na uprednostňovanie takých materiálov, remeselných a technologických postupov, ktoré sú pre NKP z hľadiska ich pamiatkových hodnôt charakteristické.
8. Princíp zaistenia reverzibility predstavuje požiadavku, aby všetky súčasné zásahy do hmotnej podstaty NKP mohli byť v budúcnosti odstránené bez podstatných úbytkov alebo iných vážnych narušení hmotnej podstaty NKP.

A.1. Požiadavky na primerané funkčné využitie pamiatkového územia

1. Zachovať a udržiavať súčasnú funkciu pamiatkového územia:
 - historická funkcia : obchod, bývanie, drobná remeselná výroba, poľnohospodárska výroba
 - súčasná funkcia : prioritne obytná, doplnkovo obslužná
 - cieľová funkcia : prioritne obytná, doplnkovo obslužná

 - neprípustné funkcie : funkcie poškodzujúce pamiatkové hodnoty územia (priemyselná veľkovýroba, poľnohospodárska veľkovýroba, skladové hospodárstvo, veľké dopravné areály, čerpacie stanice pohonných hmôt, veľkopredajné priestory a pod.)
2. Pri kontinuálne nezastavaných plochách – miestne komunikácie a verejné priestranstvá, nosné prvky systému zelene, plochy záhrad, dvorov a nádvorí je potrebné zachovať ich historickú funkciu.
3. NKP a nehnuteľnosti v pamiatkovom území majú byť prednostne využité pre pôvodnú historickú funkciu.
4. V prípade požiadavky na umiestnenie nových funkcií do objektov NKP a nehnuteľností v pamiatkovom území sú za vhodné považované len také, ktorých nároky sa dajú zosúladiť s pamiatkovými hodnotami objektov a zároveň vyžadujú len minimálne zmeny či zásahy do objektu a jeho prostredia.
5. Prevádzky obchodu a služieb, drobnej remeselnej výroby a iné nebytové prevádzky situovať prednostne v priestoroch prízemnia domov a dvorových krídel alebo v priestoroch nevyhovujúcich pre obytnú funkciu.
6. Hospodárske stavby (stodoly) v záveroch parciel radovej zástavby vhodne adaptovať pre novú funkciu, ktorá bude mať charakter doplnkovej funkcie k hlavnému objektu (vhodné je napr. využitie pre drobnú remeselnú výrobu, skladovanie v malom rozsahu a pod.). Rovnaké využitie uplatniť aj pri prípadných novostavbách na mieste pôvodných stodôl.
7. Dôsledky nového funkčného využitia objektov a priestorov v pamiatkovom území nesmú spôsobiť úbytok ich pamiatkových hodnôt alebo znemožniť ich vhodnú prezentáciu.

A.2. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie

1. Zachovať a udržiavať historický pôdorys PZ tvorený historickým priebehom ulice a ňou vymedzenými blokmi so stavebnými objektmi a historicky nezastavanými pozemkami (plochami).

2. Zachovať a udržiavať princíp historickej parcelácie (tvar, veľkosť a orientácia parciel) v území so zachovanou parceláciou – plochy radovej zástavby.
3. Na ploche so zaniknutou parceláciou (parcely č. 75/1-3 – objekt Jednoty) ďalšie úpravy riešiť vo väzbe na súčasný stav, avšak s ohľadom na okolité historické prostredie.
4. Vytváranie nových verejných cestných komunikácií v rámci existujúcich stavebných blokov je neprípustné.
5. Pri umiestnení nových stavieb na parcele (dvorové krídla a dvorové objekty, ukončujúce objekty) vychádzať z historickej zastavovacej štruktúry – vid' výkres č. 3.
6. Plošný rozsah novej zástavby na jednotlivých parcelách je limitovaný typom urbanistickej štruktúry v danom území (tradičná šírka dvorových krídel vo vzťahu k šírke parcely, tradičná hĺbka ukončujúcich objektov).

A.3. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu materiálovej a objektovej skladby

A.3.1. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu materiálovej skladby

1. Chrániť pôvodné prvky, artefakty, povrchové úpravy a technológie na objektoch v PZ z hľadiska zachovania originálu.
2. Pri opotrebovaní historicky hodnotných súčastí (prvkov) objektov v PZ:
 - uprednostniť obnovu pred nahradením
 - ak je stupeň poškodenia historického prvku vysoký resp. nezvratný, uplatniť tvarovú a materiálovú repliku
3. Pri obnove historických povrchových úprav dbať na nadväznosť na pôvodný materiál a technológie a nepoužívať materiály a postupy, ktoré by poškodili hmotnú podstatu historického objektu alebo historického prostredia.
4. O spôsobe obnovy (umelecko-remeselný alebo reštaurovanie) rozhodne KPÚ Prešov pri konkrétnom objekte v aktuálnom čase.
5. Pri obnovách a úpravách objektov odstrániť nevhodné materiály a úpravy z minulosti (nepriedušné nátery, betónové vrstvy, nevhodné obklady soklov a fasád a pod.).
6. Pri realizácii statického zabezpečenia historických objektov použiť taký druh technologických a materiálových postupov a technických riešení, ktorými sa minimalizuje negatívny vplyv na historické konštrukcie.
7. Pri náhrade prvkov a povrchových úprav, ktoré nemajú pamiatkovú hodnotu, postupovať podľa historickej dokumentácie, pamiatkového výskumu alebo formou analógie z regiónu.
8. Podmienkou pre využitie nových materiálov a technológií pri obnove historických objektov je:
 - zlepšenie súčasného stavebno-technického stavu objektov (predovšetkým pri odvlhčení, vysúšaní a pod.)
 - pozitívne stavebno-fyzikálne pôsobenie na objekt v dlhodobom časovom horizonte
 - pohľadové vlastnosti v súlade s prezentáciou historického objektu (pri technologicky nových druhoch exteriérových omietok, povrchových úpravách výplní a pod.)

9. Pri realizácii novostavieb v PZ (dvorové objekty, dvorové krídla a ukončujúce objekty) je prípustné použiť súčasné (novodobé) materiály, dbať však na kontinuitu s historickým exteriérovým výrazom.
10. Konkrétne usmernenia pre materiálové riešenie:
 - jestvujúce objekty:
 - fasády – omietané hladkou priedušnou omietkou na vápennej báze
 - sokle – pieskovcové, omietané hladkou omietkou ako fasády
 - výplne okenných a dverných otvorov - drevené
 - strešná krytina – tvrdá kusová alebo plech strihaný do pásov
 - klampiarske výrobky – z medeného alebo titanzinkového plechu
 - komíny - omietané
 - novostavby:
 - fasády – pri hlavných objektoch – omietané hladkou omietkou, pri murovaných dvorových objektoch a krídlach a ukončujúcich objektoch – omietané, pri drevených dvorových objektoch, krídlach a ukončujúcich objektoch – omietané alt. prezentovaná tradičná drevená konštrukcia
 - výplne otvorov – drevené alt. iné z novodobých materiálov
 - strešná krytina – podľa celkového výrazu konkrétneho objektu
 - komíny - murované omietané
 - ostatné nezastavané plochy v PZ:
 - plochy zelene – podmienky v kapitole A.6.
 - štátna cesta 1. triedy – podľa platných noriem
 - chodníky pozdĺž domoradií – pôvodná travertínová dlažba s príp. doplnením v identickom materiáli
 - ostatné komunikácie a verejné priestranstvá – spevnenie podľa využitia

A.3.2. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu objektovej skladby

1. Zachovať a udržiavať objektovú skladbu pamiatkového územia pozostávajúcu z:
 - národných kultúrnych pamiatok
 - objektov vytypovaných na vyhlásenie za NKP
 - objektov rešpektujúcich pamiatkové hodnoty územia
 - záhrad, dvorov, nádvorí a ostatných plôch⁷
 - nosných prvkov systému zelene
 - plôch historicky vymedzených komunikácií a verejných priestranstiev v súlade s pamiatkovými hodnotami územia.
2. Zachovať súčasnú radovú zástavbu objektov na uličnej čiare postavených na šírku pôvodnej parcely s aditívne radenými alebo samostatne stojacimi dvorovými krídlami (objektmi).

⁷Pojem „záhrady, nádvoria a ostatné plochy“ sa pre tieto zásady používa v súlade s úplným znením VYHLÁŠKY Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky č. 79/1996 Z. z. z 8. februára 1996, ktorou sa vykonáva zákon Národnej rady Slovenskej republiky o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam (katastrálny zákon), ako vyplýva zo zmien a doplnení vykonaných vyhláškou č. 72/1997 Z. z., vyhláškou č. 533/2001 Z. z. a vyhláškou č. 647/2004 Z. z.

3. Prípadne vzniknuté preluky v uličných domoradiach dostavať podľa pôvodnej objektovej stavby.
4. Zachovať systém (radenie) ukončujúcich objektov ako jednu zo základných pamiatkových hodnôt (charakteristik) PZ.
5. Na plochách s možnosťou zastavania (vyznačené vo výkrese č. 3 modrou šrafážou) a prislúchajúcich nádvorách, dvoroch a ostatných plochách je možné ponechať súčasný stupeň zastavanosti, príp. doplniť tradičnú objektovú skladbu (dvorové krídla, dvorové objekty, ukončujúce objekty) možnou limitovanou dostavbou - podľa historického stavu resp. analogicky podľa podobnej štruktúry v území.
6. Solitérne stavby na verejných priestranstvách (kostol a objekt bývalej vozárne a hostinca na parcele 2/1-3) zachovať v súčasnom pôdorysnom rozsahu.
7. Zachovať a prezentovať historické objekty drobnej architektúry v PZ (Kaplnka – parc. č. 1/4 a Súsošie na stĺpe – parc. č. 1/3).

A.4. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu výškového a priestorového usporiadania objektov a architektonického výrazu

A.4.1. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu výškového a priestorového usporiadania objektov

1. Zachovať a udržiavať výškové a priestorové usporiadanie objektov NKP:
 - je neprípustné nadstavovať dvojpodlažné NKP
 - prípustnosť nadstavieb jednopodlažných NKP bude predmetom individuálneho posúdenia po zohľadnení pamiatkových hodnôt strechy, podlažnosti a výšky okolitých objektov, gradácie a celkového urbanistického kontextu
 - využitie podkrovia NKP je prípustné, jeho rozsah a konkrétne funkcie budú predmetom individuálneho posúdenia
 - spôsob presvetlenia podkrovia NKP – do Hlavnej ulice výhradne strešnými oknami, v ostatných prípadoch prioritne strešnými oknami resp. vikiermi v jednom rade, v limitovanom počte (max. podľa počtu osí na fasádach) a veľkosti (strešné okná musia byť menšie ako tradičné okenné otvory na fasádach)
 - strechy - zachovať súčasné resp. revidovať historické sklony strešných rovín
 - zateplovanie objektov NKP je nežiaduce, zateplenie zdobných, architektonicky členených a autenticky zachovaných fasád NKP je neprípustné
 - prístavby k NKP v historicky neopodstatnených polohách (viď výkres č. 2) sú neprípustné
 - prístavby dvorových krídiel situovať v zmysle rešpektovania historického urbanizmu (viď výkres č. 3)
2. Zachovať a udržiavať objekty vytypované na vyhlásenie za NKP a rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia:
 - primerane prezentovať suterén zaniknutého objektu (parc. č. 1/1, 1/4) - objekt vytypovaný na vyhlásenie za NKP
 - prezentovať archeologickú lokalitu - kostol s cintorínom (parc. č. 1/1-4) - objekt vytypovaný na vyhlásenie za NKP v polohe reálne overenej archeologickým výskumom

- prípustnosť nadstavieb stavebných objektov bude predmetom individuálneho posúdenia po zohľadnení podlažnosti a výšky okolitých objektov, gradácie a celkového urbanistického kontextu
 - využitie podkrovia objektov je prípustné
 - spôsob presvetlenia podkrovia objektov – do Hlavnej ulice strešnými oknami, v ostatných prípadoch sú prípustné i vikiere v limitovanom počte a veľkosti
 - prístavby k objektom v historicky neodôvodnených polohách sú nežiaduce
 - novostavby a prístavby dvorových krídiel situovať v zmysle rešpektovania historického urbanizmu (viď výkres č. 3)
 - zmena exteriérového výrazu objektov bude predmetom individuálneho posúdenia
3. Objekt nerešpektujúci pamiatkové hodnoty územia výrazovo (architektonické riešenie exteriéru) alebo hmotovo (objemové členenie, výškové usporiadanie) korigovať v záujme jeho optimálneho začlenenia do historickej urbanistickej štruktúry PZ. V prípade asanácie tohto objektu novostavbu(y) na danej parcele riešiť na pôvodnej uličnej čiare, členením na sekcie v uličnej fasáde (šírka „sekcii“ podľa pôvodnej parcelácie), s výškou jedno, najviac dve nadzemné podlažia + limitovane využitie podkrovia, strecha uličného objektu s hrebeňom rovnobežným s uličnou čiarou a sedlovou strechou so sklonom strešných rovín od 30° do 40°, presvetlenie podkrovia do ulice výhradne strešnými oknami. Podmienky pre dvorový(é) príp. ukončujúci(e) objekty podľa bodu 4. tejto kapitoly.
4. Výškové a priestorové usporiadanie novostavieb v pamiatkovom území:
- novostavby situovať v zmysle rešpektovania historického urbanizmu (viď výkres č. 3)
 - je prípustné doplniť novostavbami aditívne priradené dvorové krídla resp. samostatne stojace dvorové objekty s podmienkou zachovania priechodnosti dvora. Rozsah možných dvorových krídiel a objektov prezentovaný vo výkrese č. 3 je ukážkou maximálnej možnej zastavanosti. Zakreslenie pozícií možných novostavieb v území ukazuje princíp t. j. vymedzuje plochy, ktorých zastavanie je nežiaduce.
 - podlažnosť dvorových stavieb: jedno, najviac dve nadzemné podlažia + limitovane využitie podkrovia – podmienkou je zostupná gradácia od uličného objektu po ukončenie dvorového krídla
 - prestrešenie dvorových stavieb sedlovými alebo pultovými strechami so sklonom strešných rovín od 30° do 40° s hrebeňom strechy kolmým na hrebeň strechy hlavného objektu
 - je prípustné doplniť novostavby v záveroch parciel (nie ako samostatne funkčnú jednotku – len ako doplnkovú funkciu, prislúchajúcu k hlavnému objektu) v celej šírke parcely s výškou korunnej rímsy a hrebeňa strechy nepresahujúcou výšku hlavného objektu do Hlavnej ulice; prestrešenie novostavieb sedlovými alebo pultovými strechami so sklonom strešných rovín od 30° do 40° s hrebeňom paralelným s hrebeňom strechy hlavného objektu
 - exteriérový výraz novostavieb – vychádzať z architektonického výrazu pôvodných stavieb s možnosťou uplatnenia súdobých výrazových prostriedkov
 - v prípade novostavby na ploche súčasného uličného objektu vychádzať z plošných a objemových parametrov súčasného objektu
5. Záhrady, nádvorcia a ostatné plochy:
- zachovať, udržiavať a regenerovať historickú profiláciu a niveletu terénu

- plochy nádvorí a ostatných plôch zachovať, obnoviť a udržiavať vo funkčno-účelovej kombinácii spevnených plôch a zelene
 - pozemné stavby⁸ na plochách vymedzených záhrad, nádvorí a ostatných plôch sú nežiaduce, rozsah a architektonický výraz záhradných, resp. dočasných stavieb bude predmetom individuálneho posúdenia
 - záhrady, nádvoria a ostatné plochy neprestrešovať
 - vymedzenie pozemkov na hranici pôvodných parciel riešiť plnými parcelačnými múrmi
6. Nosné prvky systému zelene – podmienky v kapitole A.6.
7. Plochy komunikácií a verejných priestranstiev:
- rešpektovať a nenarušiť historický komunikačný systém
 - zachovať a regenerovať vyvinutý pozdĺžny a priečny profil historických komunikácií
 - akékoľvek pozemné stavby sú nepripustné
 - z hľadiska zabezpečenia ochrany archeologických nálezov inžinierske stavby⁹ viesť prioritne v už existujúcich koridoroch

A.4.2. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu architektonického výrazu

1. Architektonický a výtvarný výraz fasád, architektonické, umelecko – remeselné a remeselné artefakty a prvky, pôvodné zariadenia, povrchové úpravy a iné prvky charakteristické pre NKP a historické objekty zachovať. V prípade nezvratného opotrebovania originálu je prípustné tento nahradiť materiálovou a tvarovou replikou.
2. Nenahrádzať tieto prvky takými novotvarmi, ktoré falzifikujú autentický stavebný vývoj a slohové zaradenie objektu – nepoužívať neopodstatnené historizmy a regionalizmy z iného prostredia, ani pri úpravách novodobých objektov a novostavbách.
3. Pri stavebných úpravách nevhodne novodobo upravených objektov je cieľom prinavrátenie historického stavu podľa dobovej dokumentácie resp. analógií.
4. Zachovať typickú historickú osovosť, proporcie fasád a tradičnú veľkosť otvorov na fasádach.
5. Na uličných fasádach nevytvárať predsadené konštrukcie, na dvorových fasádach ich limitovať.
6. Vylúčiť perforácie štítových múrov objektov a parcelačných múrov dvorových krídiel.
7. Povrchovú úpravu fasád a výber strešných krytín riešiť podľa bodu 10. kapitoly A.3.1.
8. Farebnosť omietok fasád historických objektov bude určená na základe stratigrafie omietkových vrstiev, pri neexistujúcich pôvodných vrstvách bude uplatnená farebnosť typická pre daný slohový výraz. Pri objektoch bez jednoznačného slohového

⁸ Pojem „pozemné stavby“ sa pre tieto zásady používa v súlade so znením § 43a ods.2 zákona č. 479/2005 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁹ Pojem „inžinierske stavby“ sa pre tieto zásady používa v súlade so znením § 43a ods.3 zákona č. 479/2005 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

zaradenia a novostavbách bude farebnosť usmernená individuálne s vylúčením disharmonických farebných kombinácií.

A.5. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu prvkov uličného interiéru a uličného parteru

1. Osvetlenie ponechať na stĺpoch v línii na predele chodníka a ulice.
2. Pri návrhu nových prvkov drobnej architektúry a ostatného vybavenia (stánky, lavičky, koše, informačné zariadenia, stojany na bicykle, nádoby mobilnej zelene...) vychádzať z tradičných tvarov, foriem, materiálov a ich farebnosti (kameň, drevo, kov, sklo...). Rozsah nových prvkov minimalizovať.
3. Pri prípadných nových umeleckých dielach a artefaktoch uplatniť princíp originality a ich rozsah podriaďiť zachovaniu pamiatkových hodnôt PZ.
4. Informačné, reklamné a propagačné zariadenie umiestnené na NKP a nehnuteľnosti v pamiatkovom území musí zohľadňovať architektonický a estetický výraz objektu - základné členenie priečelia a jeho významné detaily¹⁰ (šambrány, rímsy, pilastre, bosáž, prípadne maliarska výzdoba).
5. Technické zariadenia spojov a telekomunikácií (antény, satelitné zariadenia a pod.), zariadenia alternatívnych zdrojov energie (solárne panely a pod.) a iné technické zariadenia (klimatizačné a vzduchotechnické jednotky a pod.) minimalizovať a v nevyhnutných prípadoch situovať prioritne v pohľadovo neprístupných polohách.

A.6. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historickej zelene

V súlade s úplným znením Vyhlášky Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky č. 79/1996 Z. z. z 8. februára 1996, ktorou sa vykonáva zákon Národnej rady Slovenskej republiky o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam (katastrálny zákon) ako vyplýva zo zmien a doplnení vykonaných vyhláškou č. 72/1997 Z. z., vyhláškou č.533/2001 Z. z. a vyhláškou č. 647/2004 Z. z. je zeleň nehnuteľnosťou.

1. Všeobecné požiadavky pre sadovnícky upravené plochy v PZ:
 - rozsah súčasných spevnených komunikácií pre prístup vozidlami považovať za konečný
 - sieť peších „vedľajších“ chodníkov je možné zahustiť
 - pri úprave súčasného spevnenia peších chodníkov zachovať princíp jednotnej úpravy všetkých povrchov v parku aj v okolí kostola a studní
 - prípadnú novú komunikačnú chodníkovú sieť riešiť v nadväznosti na existujúce chodníky
 - očistiť porastovú štruktúru systému zelene ako celku od nevhodných druhov a nevhodného situovania drevín
 - prípadnú náhradnú výsadbu za odstránené dreviny realizovať v súlade so schválenou projektovou dokumentáciou
 - zabezpečiť trávnatým plochám pravidelnú (systematickú) údržbu

¹⁰ § 55 odsek 3) vyhlášky MŽP č. 532/2002 Z. z.

- na ploche historickej zelene v PZ nevytvárať skládky a smetiská
- na ploche historickej zelene v PZ prípadné náhradné výsadby za odstránené stromy realizovať z identického druhového zloženia a na rovnaké miesto ako boli pôvodné odstránené druhy drevín
- osvetlenie riešiť svietidlami v jednotnom výraze
- exteriérový výraz prípadného nového vybavenia riešiť uplatnením súdobých výrazových prostriedkov, uplatniť princíp originality
- novotvary v dispozícii, komunikačnej sieti, v prvkoch drobnej architektúry a v porastovej štruktúre uplatniť v neutrálnom tvarosloví

2. Zeleň areálu kostola:

- sieť peších hlavných trás vo vymedzenom areáli zachovať v súčasnom rozsahu, šírkové parametre komunikácií je možné redukovať
- v ploche je prípustné osadiť:
 - prvky drobnej architektúry a záhradné vybavenie
 - mobilné konštrukcie pre krátkodobé využitie územia (po individuálnom posúdení)
 - exteriérový výraz vybavenia riešiť uplatnením súdobých výrazových prostriedkov
- prezentovať pôvodný ohradový múr v polohe reálne overenej archeologickým výskumom
- voľnú plochu areálu zachovať, obnoviť a udržiavať vo funkčno-účelovej kombinácii väčšinových plôch zelene s doplnením spevnenými plochami v nevyhnutnom rozsahu
- zachovať súčasnú priestorovú porastovú štruktúru a pri zakladaní novej sadovníckej úprave uplatniť nižšie listnaté stromové dreviny ako solitéry alebo malé solitérne skupiny – zachovať hmotovo-priestorovú dominantnosť architektúry kostola
- súčasnú úpravu peších chodníkov realizovať z kamennej drte na zhutnenom podklade

3. Zeleň samostatných parkových dispozícií:

- zachovať hodnotné solitéry na ploche parku
- doplniť aj tvarovo a farebne zaujímavé druhy, listnaté kvitnúce kríky, ako aj solitérne introdukované druhy drevín pre zvýšenie atraktívnosti parku
- komunikáciu a parkovanie pohľadovo oddeliť priestorovou porastovou štruktúrou od parku
- zachovať existujúcu studňu a pravouhlú komunikačnú sieť
- betónové oplotenie parku postupne odstrániť a plochu pohľadovo vymedziť len stromovými a kríkovými drevinami
- na ploche parku je prípustné osadiť (po predchádzajúcom schválení KPÚ Prešov na základe predloženej dokumentácie):
 - prvky drobnej architektúry, záhradný mobiliár
 - herné prvky
 - mobilné konštrukcie pre krátkodobé využitie územia
 - umelecké diela
- na ploche parku je neprípustné:
 - realizovať stavby podľa § 43 stavebného zákona
 - pestovať poľnohospodárske plodiny

- vytvárať veľkoplošné vodné plochy
 - pri úprave okolia studne pri kostole minimalizovať navrhovanú spevnenú plochu z kamennej drte na zhutnenom podklade ohraničenú betónovým obrubníkom a rozšíriť plochu zatravnenej časti
4. Zeleň uličných interiérov:
- zachovávať a obnovovať v uličnom interiéri dva priebežné líniové pásy s obojstrannou stromovou lipovou alejou v nepravidelnom rytme
 - úpravy realizovať v súlade so schválenou projektovou dokumentáciou
 - zachovať existujúce dispozičné členenie ulice - pešie chodníky pozdĺž domoradií na severnej a južnej strane oddelené od vozovky vo väčšej časti stromovou alejou v líniovom páse zelene
 - osvetlenie udržiavať v jestvujúcom stvárnení v pozdĺžnych líniách ulice
 - vybavenie prvkami drobnej architektúry, umeleckými dielami a ostatnými doplnkami udržiavať v súčasnom situovaní, primeranom rozsahu a v originálnom výraze
 - mobilnú zeleň v interiéri námestia neuplatňovať, nové vymedzené kvetinové záhony nezakladať
5. Zeleň dvorov a záhrad:
- obmedziť výsadbu cudzokrajných druhov ihličnatých drevín (tují) a iných ihličnatých druhov
 - uprednostniť výsadbu domácich druhov malokorunných stromov, kvitnúcich drevín a ovocných stromov
 - je prípustná výstavba drobných záhradných stavieb a prvkov drobnej architektúry

A.7. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu charakteristických pohľadov, siluety a panorámy

1. Zachovať, chrániť a regenerovať charakteristické pohľady, siluetu a panorámu pamiatkového územia prezentovanú:
 - a. vo významných pohľadoch na pamiatkové územie A – F (viď výkres č. 1):
 - A – pohľad zo západného okraja územia na západnú časť PZ
 - B – pohľad zo svahu severozápadne od územia na západnú časť PZ
 - C – pohľad zo svahu severne od územia na centrálnu a východnú časť PZ
 - D – pohľad zo svahu severovýchodne od územia na centrálnu a východnú časť PZ
 - E – pohľad z východného okraja územia na východnú časť PZ
 - F – pohľad zo terasy juhovýchodne od územia na centrálnu a východnú časť PZ
 - b. vo významných pohľadoch v pamiatkovom území č. 1 – 8 (viď výkres č. 2 a 3):
 - 1 – pohľad zo západného okraja územia na západnú časť PZ
 - 2 – pohľad zo západnej časti územia na centrálnu časť PZ
 - 3 – pohľad z východnej časti územia na centrálnu časť PZ
 - 4 – pohľad z východnej časti územia na východnú časť PZ
 - 5 – pohľad zo severovýchodného okraja územia na východnú časť PZ

- 6 – pohľad z veže kostola v strede územia na centrálnu časť PZ
- 7 – pohľad z veže kostola v strede územia na západnú časť PZ
- 8 – pohľad z veže kostola v strede územia na východnú časť PZ

- 2. Je neprípustné narušiť siluetu a panorámu pamiatkového územia prezentovanú v predmetných pohľadových kužeľoch výstavbou nových výškových a objemových dominánt.

A.8. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu archeologických nálezísk

- 1. Celé územie Pamiatkovej zóny Hniezdne je evidovanou archeologickou lokalitou. Akýkoľvek stavebný alebo iný deštruktívny zásah pod jestvujúcu úroveň terénu je možný len po stanovení podmienok ochrany nehnuteľných a hnutel'ných archeologických nálezov.
- 2. Z hľadiska ochrany archeologických nálezov uprednostniť situovanie nových inžinierskych stavieb a nových rozvodov v už existujúcich polohách, trasách a koridoroch.
- 3. Archeologické nálezy zaniknutých stavebných objektov prezentovať iba v prípade významného nálezu a to prednostne plošnou formou, náznakovo, v dominantnej vývojovej fáze.

A.9. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt pamiatkového územia

- 1. Zachovať kultúrne hodnoty nehmotnej povahy viažuce sa na osobnosti a udalosti zviazané s PZ Hniezdne.
- 2. Zachovať, prezentovať a udržiavať systém zelene pamiatkového územia, ktorý je jeho základnou prírodnou hodnotou.

B. Všeobecné záverečné ustanovenia

B.1. Spolupráca a účasť orgánov, organizácií a samosprávy na regenerácii pamiatkového územia

1. Pre regeneráciu a prezentáciu Pamiatkovej zóny Hniezdne je potrebná úzka súčinnosť orgánov štátnej správy, obecnej samosprávy a verejnej správy.
2. Základným predpokladom pre zachovanie a regeneráciu PZ Hniezdne je záujem vlastníkov o ochranu pamiatkového fondu a ich spolupráca s príslušnými štátnymi orgánmi a samosprávou.
3. Úlohy Krajského pamiatkového úradu Prešov pri zabezpečovaní ochrany PZ Hniezdne určuje § 11 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov.
4. Úlohy a spoluprácu samosprávneho kraja a obce so štátnymi orgánmi pri zabezpečení podmienok na zachovanie, ochranu, obnovu a využívanie pamiatkového fondu určuje § 13 a § 14 pamiatkového zákona.
5. Súčasťou komplexnej ochrany pamiatkového fondu PZ je aj vhodná prezentácia pamiatkového fondu in situ, ale tiež formou propagácie v printových, audiovizuálnych a iných médiách.

B.2. Aktualizácia zásad

1. Zásady ochrany pamiatkového územia PZ Hniezdne budú aktualizované:
 - na základe zásadného rozšírenia poznania a zvýšenia úrovne vedeckých disciplín týkajúcich sa ochrany pamiatkového fondu,
 - v prípade zásadných urbanistických, architektonických, funkčných a iných zmien územia.
2. Zásady ochrany PZ Hniezdne je potrebné aktualizovať s optimálnou periodicitou a v potrebnom rozsahu.

B.3. Záver

Zásady ochrany pamiatkového územia Pamiatkovej zóny Hniezdne boli spracované na základe Usmernenia Pamiatkového úradu SR k spracovaniu dokumentácie „Zásady ochrany pamiatkového územia“ transformovaného na dlhodobo uplatňovaný a zaužívaný osobitný prístup orgánu ochrany pamiatkového fondu v PZ Hniezdne.

C. Grafická časť Zásad

Zoznam výkresov:

1. Širšie vzťahy s vymedzením hranice pamiatkovej zóny M 1 : 2000
2. Rozbor pamiatkových hodnôt objektov a priestorov v PZ M 1 : 1000

3. Územný priemet zásad ochrany PZ M 1 : 1000
4. Historická katastrálna mapa z r. 1872 M 1 : 2000

D. Prílohy

Pamiatková zóna Hniezdne - Zásady ochrany pamiatkového územia
Fotodokumentácia